

KUR'ÂN PERSPEKTİFİNDEN TEBLİĞ -USÛL VE KAPSAM ÜZERİNE BAZI MÛLÂHAZALAR-

EXPLAINING ISLAM FROM THE PERSPECTIVE OF THE QUR'AN -SOME CONSIDERATIONS ON METHOD AND FRAMEWORK-

Geliş Tarihi: 15.11.2022 Kabul Tarihi: 26.08.2022

✉ KERİM BULADI

PROF. DR.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ (EMEKLİ)
orcid: 0000-0002-9857-7443
kerim.buladi@istanbul.edu.tr

ÖZ

Akıl, irade ve muhakeme gibi özelliklerle mükerrer bir şekilde yaratılan insan, bir imtihan gayesi ile fâni âleme gönderilmiştir. Ancak o, yalnız bırakılmamış, dünya ve âhiret saadetini temin eden ilâhî ilkeleri muhtevî sahifeler ve kitaplarla desteklenmiştir. İlâhî mesaj, Hz. Muhammed (s.a.s.) ile son bulan peygamberler vasıtası ile insanlara iletilmiştir. Peygamberlerin aslî görevi Allah'tan aldıkları ilâhî emirleri doğru ve eksiksiz bir şekilde insanlara tebliğdir. Bu çerçevede son ilâhî kitabın mübelliği olan Hz. Peygamber de bu vazifeyi eksiksiz bir şekilde gerçekleştirmiştir. Pek çok konuda hayatımıza ışık tutan Kur'ân, tebliğin nasıl olması gerektiğine dair temel referans noktalarını da bize sunmaktadır. Kur'ân, tebliğ konusunda Hz. Peygamber'in, bu sorumluluğu nasıl icra edeceğine, hangi aşamalarla bunu gerçekleştireceğine, merkezden çevreye doğru nasıl bir yöntem izleyeceğine dair bir yol haritası çizmiştir. Hz. Peygamber de yirmi üç yıllık risâleti boyunca, Kur'ân'ın belirlediği yöntem çerçevesinde tebliğ görevini yerine getirmiştir. Bu makalede tebliğ ile ilgili Kur'ân'ın ortaya koyduğu temel ilkeler ve tebliğin aşamaları ele alınacak; böylece İslâm'ın muhataplara ulaştırılmasında uygulanması gereken düsturların neler olduğu belirlenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Tebliğ, Birey, Aile, Akriba, Komşu, Arkadaş.

ABSTRACT

Man, who was created with such features as mind, will and reasoning, was sent to the world with the aim of a challenge. However, he was not left alone and was supported by pages and books containing divine principles that ensure happiness in the world and the hereafter. The divine message was conveyed to people through the prophets who ended with Muhammad (pbuh). The primary duty of the prophets is to convey the divine orders they receive from Allah to people accurately and completely. In this context, prophet Muhammad, who was the messenger of the last divine book, fulfilled this duty perfectly. The Qur'an, which sheds light on our lives on many issues, also presents us with the basic reference points about how the teaching should be. The Qur'an has drawn a road map on how the Prophet will carry out this responsibility, in what stages he will realize it, and what kind of method he will follow from the center to the surroundings. During his mission of twenty-three years, the Prophet fulfilled his duty of conveying in the best way within the framework of the method determined by the Qur'an. In this article, the basic principles of the Qur'an and the stages of notification will be discussed; Thus, it will be tried to determine the principles that must be followed in conveying Islam to the addressees.

Keywords: Qur'an, Communication, Individual, Family, Relative, Neighbor, Friend.

SUMMARY

Prophets have an obligation to convey to people the content of the revelation that was revealed to them. Because the main purpose of revelation is to announce the messages that Allah wants to convey to His servants through prophets. It is stated in many verses that all prophets were obliged to convey the message and that their foremost duty was a clear notification and announcement. Although the polytheists resisted, threatened, plotted assassinations, tortured and killed his fellow fighters in front of his eyes, and subjected them to economic and social embargoes, the Prophet carried out his duty of conveying the message without interruption, enduring all difficulties and conveying the principles of Islam to people.

In the verses that were revealed in the Meccan period, basic belief issues such as belief in Allah (tawhid), angels, messengers (prophets), hereafter and books were discussed, and it was aimed to make individuals have sound morality and personality. During this period, the invitation of the Prophet was primarily aimed at saving and removing a pagan society from polytheism and denial of the hereafter. At this stage of the prophecy, the emphasis was placed on placing the belief of oneness in the hearts, believing in Allah, the books, angels and prophets.

It is of great importance for the effectiveness of the message that the communiqué is carried out by putting the family at the center. Because the family is the core, foundation and smallest building block of society. Just as the family is made up of individuals, society is made up of families. If the family is strong, cultured and qualified, the society will be strong and solid accordingly. Therefore, the person's starting his teaching in the family at the second stage, after himself, has an important contribution in reaching the goal of the teaching.

Prophet Muhammad (pbuh) was given the mission of prophethood in the holy city of Mecca. Islam is a city-centered religion. Because the preaching of the Prophet started from family, relatives and the city. This situation reveals the importance of city-centered communiqué.

With the term "environmentally centered notification", it is meant to deliver the notification outside of Mecca, in other words, to the countryside. This is one of the advanced stages of teaching. The necessary notification to the people of Mecca

continued uninterruptedly for ten years after the arrival of the prophethood. That's why the Prophet began to look for ways to convey Islam to other people.

We can cite Medina as an example for a national, in other words, intercity-based communiqué. Of course, here, first of all, it is necessary to bring up the allegiances of Aqaba on the way to Medina and the communiqué that took place during this time. Because the Aqaba allegiances have a great role in the spread of the religion of Islam in Medina and in the preparation of this place for the home of migration.

The Qur'an addresses not only Muslims, but also all humanity, including the People of the Book, who will live until the Day of Judgment. Divine messages are offered to everyone, regardless of nation, tribe or tribe. For this reason, the Qur'an expresses at every opportunity that it is a book sent to all humanity and that it appeals to everyone. Although the addresses in some verses like "Yâ eyyühennas" (O people!) make you think that some groups (believers, hypocrites, unbelievers) are targeted at first, it is clear that they include the whole humanity in the scope of notification and invitation. Because such addresses reveal the universality of the Qur'an and that its message encompasses all humanity. The number of verses that point directly or indirectly to this issue is quite high. The Prophet tried to make his invitation to all humanity as a requirement of this mission assigned to him, and carried the preaching activity that he started locally to universal dimensions.

To achieve this aim, we understand from the "Letters of Invitation to Islam" that the Prophet sent to the presidents of various countries that he attached importance to international relations and especially to establishing relations with the People of the Book. Convinced that it was time to announce his prophethood to the world, the Messenger of God sent letters to the rulers of the surrounding countries in the sixth year of Hijra in order to announce the universal message of Islam to all humanity.

If the stages of the communiqué are taken into account, it can be said that the invitation will be more systematic and more effective. In fact, the Qur'an put this method into practice quite concisely, and the Prophet applied it in the most sensitive way.

GİRİŞ

1. Tebliğ Görevinin Mâhiyetine Dair

Tebliğ, murâd-ı ilâhînin insanlara ulaştırılmasını ifade eden en merkezî kavramlardan biridir. Nihai amaca ve en son noktaya ulaşmak, varmak anlamını içeren “beleşa” kökünden türeyen ve tef’îl babından gelen “tebliğ” sözcüğü, ulaştırmak, eriştirmek, bildirmek, taşımak ve iletmek manalarına gelir.¹ Kavramsal olarak; “peygamberlerde bulunması gereken vâcip sıfatlardan biri olup, peygamberlerin, vahiy yoluyla Allah’tan gelen ilâhî hükümlerin hiçbirini gizlemeden, eksiltmeden ve herhangi bir ilavede bulunmadan aynen insanlara bildirmesi², şeklinde tarif edilir. Bu tanımda peygamberlerin, vahiy yoluyla Allah’tan aldıkları bilgileri, hiçbir şeyi eksiltmeden ve gizlemeden usulüne uygun olarak ümmetlerine aktarmak zorunda oldukları vurgulanmaktadır. Bu nedenle peygamberlerin, ilâhî mesajı insanlara tebliğ etmemesi söz konusu değildir.³ Zira böyle bir durumun vukuunun peygamberlik görevi ile bağdaşmaması bir yana risâletle görevlendirilen her peygamberin bu vazifeyi yerine getirmek için üstün gayret gösterdiği Kur’ân’da pek çok âyette zikredilmektedir. Özellikle peygamber kıssalarının konu edildiği sûre ve âyetlerde bu vazifenin nebî ve resuller tarafından bihakkın yerine getirildiğine dair anlatıları bulmak mümkündür.

“Tebliğ” kavramı peygamberlerin, kendilerine inen vahyin muhtevasını, insanlara ulaştırma yükümlülüğünü ifade eder. Bu açıdan onların, Allah’tan aldıkları vahiyi, eksiksiz bir şekilde muhataplarına ulaştırmaları bu sorumluluğun bir gereğidir. Zira vahyin temel gayesi, Allah’ın kullarına

¹ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredatü elfâzi'l-Kur’ân*, thk. Safvan Adnan Dâvûdî (Beyrût: Dâru'l-Kalem, 2011), 144; Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed İbn Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyyi, 1999), 1/486; Âsim Efendi, *Kamus Tercümesi* (İstanbul: Âsitane Yayınları, Tıpkıbs., ts.), 2/702.

² İsfahânî, *Müfredatü elfâzi'l-Kur’ân*, 144; Mehmet Boynukalın, “Tebliğ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011) 40/218; Fikret Karaman vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), 639.

³ Bk. Karaman vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 639.

ulaştırmayı istediği mesajların peygamberler vasıtasıyla insanlara duyurulmasıdır. Bütün peygamberlerin, tebliğ ile yükümlü kılındığı, en başta gelen görevlerinin apaçık bir tebliğ ve duyuru olduğu pek çok âyette ifade edilir.⁴ Tebliğin bütün peygamberlerin vazifesi olduğunu genel olarak ifade eden âyetlerin yanı sıra hususî olarak Hz. Muhammed'e (s.a.s.) kendisine inzal olunan vahyi açık bir şekilde tebliğ etmesini emreden ve bunu nasıl yapması gerektiğini açıklayan âyetler de vardır.⁵ Hâtemü'n-nebiyyîn olan Hz. Peygamber, müşriklerin karşı koymalarına, tehditlerine, hakkında suikast tertiplmelerine, gözünün önünde dava arkadaşlarına işkence etmelerine ve onları öldürmelerine, ekonomik ve sosyal ambargolara maruz bırakmalarına rağmen tebliğ vazifesini aksatmadan yürütmüş, bütün zorluklara göğüs gererek İslâm'ın ilkelerini insanlara ulaştırmıştır. Nitekim Mâide Sûresindeki "...Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize olan nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı seçtim..."⁶ âyeti, Hz. Peygamber'in, tebliğ görevini hakkıyla tamamladığına işaret etmektedir. Zira dinin ikmalî/tamamlanması, tebliğ görevinin eksiksiz yapıldığını göstermektedir.

Hz. Peygamber, kendisine gelen vahyin prensiplerini, çok ağır şartlarda bile uygulamış, olumsuzluklar karşısında hiç ümitsizliğe kapılmamış, daima muhatap kitlenin hidayete ermesi için sabır ve metanetle çaba göstermiştir. Müslim'in rivayet ettiği Hz. Âişe vâlidemiz ile onun arasında geçen uzun diyalog, Hz. Peygamber'in ilâhî mesajı ulaştırma hususundaki hassasiyetini ve bu konudaki gayretini gözler önüne sermektedir. Uhud Gazvesinde yaşadığından daha büyük bir sıkıntı ile karşılaşmış karşılama-
dığını soran Hz. Âişe'ye cevaben Hz. Peygamber'in Akabe'de tebliğde bulunduğu şahsın davetini kabul etmemesinden duyduğu tahassürü, her türlü sıkıntının ötesinde gördüğünü belirtmesi, insanların hidayeti hususundaki gayret ve hassasiyetini gösteren güzel bir örnektir.⁷ Bu hadiste Hz.

⁴ Bk. el-A'râf 7/62, 68, 79, 93; Hûd 11/57; en-Nahl 16/35; Yâsîn 36/17.

⁵ el-Mâide 5/67, 92, 99; en-Nahl 16/82; Nûr 24/54; el-Ankebût 29/18; eş-Şûrâ 42/48.

⁶ el-Mâide 5/3.

⁷ Söz konusu diyalog hadiste şöyle geçmektedir: Bir gün Hz. Âişe validemiz Resûlullah'a (s.a.s.) sorar: "Ey Allah'ın Resûlü! Uhud gününden daha şiddetli bir gün başına geldi mi?" Allah Resûlü şöyle cevap verir: "*Gerçekten senin kavminden başıma çok şeyler geldi. Onlar vasıtasıyla karşılaştığım en şiddetli (sıkıntılı) şey, Akabe günü gerçekleşmiştir. Kendimi (davamı) Ibn Abdi Yâ'il b. Abdi Kü'lâl'e arz etmişim. Arzu ettiğim konuda (İslâm'a girmeleri hususunda) benim davetimi kabul etmedi. Ben de üzgün olarak gözümün gördüğü istikamete kederli bir şekilde yola devam ettim. Ancak Karn-i Salib'de kendime gelebildim. Başımı kaldırdığımda bir bulutun beni gölgelendirdiğini gördüm ve ona doğru baktığımda içinde Cebrâil'i (a.s.) gördüm. Bana şöyle seslendi: "Muhakkak ki Allah Teâlâ, kavminin sana söylediklerini ve verdikleri cevabı işitti. Onlar hakkında ne dilerse emretmen için sana dağlara (hükmeden) meleği gönderdi." Sonra dağlar meleği bana selam verip şöyle seslendi: "Ya Muhammed! Şüphesiz ki kavminin sana söylediklerini Allah Teâlâ işitmiştir. Ben*

Peygamber, kendisine zulmedenlere Allah'tan hayırlı bir nesil lütfetmesini dileyerek tebliğdeki maksadın, yok etmek değil kullara Allah'ı tanıtmak olduğuna dikkatimizi çekmiştir. Ayrıca rahmet peygamberi olmasının bir tezahürü olarak hidâyet odaklı bir tebliğ anlayışına sahip olduğunu da şu duası ile dile getirmiştir: “*Allah ’ım! Sakîf kabilesine hidayet et, onları Müslüman kıl.*”⁸

Kur’ân’da Hz. Peygamber’in tebliğ ile görevlendirildiği ifade edilmiş, kedisine vahyedilen ilâhî hakikatleri duyurmasının gerekliliğine vurgu yapılmış, bu kutsal ve zor görevin ifasında Allah’ın onu yalnız bırakmayacağı bildirilmiştir. Ayrıca, muhatapların ilâhî mesaja itirazlarına ve onu reddetmelerine asla aldırış etmemesi de kendisinden istenmiştir. Zira mesajın asıl sahibi, Allah’tır; Hz. Muhammed, O’nun seçtiği bir elçidir. Dolayısı ile bu açıdan sadece bir aracı, bir mübelliğ ve Hakk’a çağırıcı bir davetçidir. Onun bu vasfını Kur’ân şöyle bildirir: “*Allah ’ın izniyle, bir davetçi ve nûr saçan bir kandil olarak gönderdik.*”⁹ Bütün gücü ile ilâhî mesajı insanlara ulaştırma sorumluluğu kendisinde olmakla birlikte hidayet Allah’ın takdirine bağlıdır. Daveti kabul etmeyenlerin yüz çevirmesi, asla peygamberin davetine ve tebliğine hâlel getirmez. Çünkü ilâhî mesajı muhataplara ulaştırmakla davetçi görevini tamamlamıştır. Herkes, mükellef tutulduğu görevin icrasından sorumludur; kabul edip etmemek ise muhatapların uhdesindedir. Bu nedenle peygamberlerin, vahyin ilkelerini zorla kabul ettirmek gibi bir görevi olmadığına pek çok âyet işaret etmektedir.¹⁰

Tebliğ ile birlikte değerlendirilmesi gereken diğer bir kavram da “tebyîn”dir. Tebyînin, tebliğ yükümlülüğünden ayrı tutulması düşünülemez. Çünkü tebliğ edilen ilkelerin, ihtiyaç duyulması halinde açıklanması bir zarurettir. Kur’ân, Hz. Peygamber’in tebliğ görevinin¹¹ yanında bir de tebyîn/açıklama görevinin olduğunu bildirmiştir.¹² Bu çerçevede Hz. Peygamber, gerek ihtiyaç duyulması halinde ve gerekse sorulan sorulara

dağlara hükmeden meleğim. Rabbin, beni sana, dilediğini emretmen için gönderdi. Eğer üzerlerine iki Ahşebi kapamamı istersen kaparım.” dedi. Bunun üzerine ona şunu söyledim: “Hayır; ben Allah ’ın onların neslinden sadece Allah’a ibadet edecek, ona hiçbir şeyi ortak koşmayacak kimseler çıkarmasını diliyorum.” (Müslim, “Cihad”, 111). Hadiste geçen Akabe, Mina’da bir yerdir. Ahşeb ise sert taşlı büyük dağ anlamına gelir. Burada iki Ahşeb ile kastedilen, Mekke’deki Ebû Kubeys ile onun karşısındaki Kuaykı’an dağlarıdır. Bk. Ahmed Davutoğlu, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi* (İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1978), 8/608.

⁸ Muhammed b. İsa et-Tirmizi, *Sünenü’l-Tirmizi* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), “Menâkıb”, 74; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *Müsned* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1982), 3/343.

⁹ el-Ahzâb 33/45.

¹⁰ Bu âyetlerden bazıları için bk. el-Mâide 5/67, 92, 99; en-Nahl 16/82; el-Ankebût 29/18; Nûr 24/54; eş-Şûrâ 42/48.

¹¹ el-Mâide 5/67.

¹² en-Nahl 16/44.

cevap sadedinde Kur'ân'ı açıklamıştır. Resûlullah'ın, Kur'ân'ın tamamını ya da bir kısmını tefsir edip etmediği konusunda farklı görüşler olsa¹³ da, o (s.a.s.) gerekli olduğu durumlarda tebyîn görevini yerine getirmiştir. Burada ilk muhatapların, bazı konularını anlamakta zorluk çekseler bile Kur'ân'ın Arapça indirilmesinden dolayı, çoğunu anladıklarını da belirtmek gerekir. Zira Kur'ân, onların diliyle indirilmiştir. Bununla birlikte kıyamete kadar gelecek olan bütün insanlığa gönderilmiş bir peygamber olması dolayısıyla Resûl-i Ekrem'e, Kur'ân'daki şer'î hükümleri/emir ve yasakları, va'd ve va'id gibi hususları¹⁴ insanlara açıklama/tebyîn görevi verilmiştir. Resûlullah, kendisine tevdi edilen bu vazifeyi en güzel şekilde yerine getirmiştir ki, bununla ilgili hadis ve siyer kitapları pek çok örnek vardır.

2. Teblîğde Öncelik Meselesi/Teblîğin Aşamaları

Kur'ân'ın, Mekke döneminde hangi konulara öncelik verdiği ve Hz. Peygamber'in bu doğrultuda nereden başladığı şöyle özetlenebilir: Mekke döneminde indirilen âyetlerde genel olarak Allah'a (tevhid), meleklerle, elçiye (nübüvvet), âhirete ve kitaplara iman gibi temel inanç konuları ele alınmış, fertleri sağlam ahlâk ve şahsiyet sahibi yapma hedeflenmiştir.¹⁵ Bu dönemde Hz. Peygamber'in daveti öncelikli olarak putperest bir toplumu, şirkten, âhireti inkârdan kurtarmaya ve uzaklaştırmaya yönelik olmuştur. Risâletin bu evresinde daha ziyade tevhid inancını kalplere yerleştirme, Allah'a, kitaplara, melekle ve peygamberlere iman üzerinde durulmuştur. Zira kalplere inancın yerleşmesi için ilk önce bu esaslara inanmayı sağlamanın gerekliliği ortadadır. Mekke döneminde inanç konularının yanı sıra mesaj, genel teşrî ve âdâb esaslarını, zamanın ve mekânın değişmesiyle değişmeyen hususları da içeriyordu. İyilik, adâlet, istişâre, insan hakları üzerinde de durulmuş, ahlâkî konulara da ağırlık verilmiştir.¹⁶

Teblîğe öncelikle kim ya da kimlerden başlanacağı meselesi, üzerinde düşünülmesi gereken hususlardandır. Burada bize yol gösterecek olan vahyin ilk muhatabı ve aslı görevi teblîğ olan peygamberlerdir. Onlar, bu göreve nereden başlamışlar, hangi yolu izlemişler ve muhatap kitle olarak kimlere öncelik vermişlerdir? Bu soruların cevabı için Kur'ân'ın peygamberlerle ilgili anlatımlarındaki emir ve tavsiyelerinin neler olduğuna bak-

¹³ Konu hakkındaki farklı görüşler için bk. İbn Atiyye el-Endelûsî, *el-Muharreru'l-ve-ciz fi fefsîri'l-kitâbi'l-aziz*, thk. 'Abdüsselâm 'Abduşşâfi Muhammed (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2011), 1/9-11.

¹⁴ Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, *el-Keşşâfî an hakâiki gavâmidî't-tenzil ve uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vil*, thk. Mustafa Hüseyin Ahmed (Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabîyyi, ts.), 2/608; Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr el-camiu beyne fenneyi'r-rivâyeti ve'd-dirâyeti min ilmi't-tefsîr*; thk. Ahmed Abdüsselâm (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 3/204.

¹⁵ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü* (Ankara: Elif Ofset, 1979), 62; İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı* (Ankara: DİB Yayınları, 2004), 113.

¹⁶ Geniş bilgi için bk. Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 113-116.

mak gerekmektedir. Zira Allah'ın varlığına, birliğine, Hz. Peygamber'in risâletine ve Allah'tan aldığı kesin olarak bilinen hükümlere inananların, İslâm'ın inanç ve salih amel ile ilgili hayata dair sunduğu ilkeleri nasıl tebliğ edecekleri bu çerçevede şekillenecektir.

2.1. Ben Merkezli Tebliğ

Burada “ben merkezli” bir tebliğden bahsederken kastımız öncelikle bireyin öz benliğini ifade eden, kendi nefesine yönelik irşad ve tebliğdir.¹⁷ Kur’ân-ı Kerîm’de “nefs” kelimesi; türevleri, tekil ve çoğul şeklinde çeşitli anlamlarıyla birlikte 295 yerde geçmektedir.¹⁸ Biz burada sadece “nefs” kelimesini kişi, birey, şahıs ve zat anlamları özelinde tebliğ kavramı ile ilgili bağlamında ele alacağız. Başlıkta geçen “merkez” kelimesine, bir işin öğretildiği ve yoğun olarak yapıldığı yer, belirli bir yerin ortası, bir dairenin veya bir küre yüzeyinin her noktasından aynı uzaklıkta bulunan iç nokta gibi anlamlar yüklenmiştir.¹⁹ Bu tariflerden hareketle tebliğ meselesi incelendiğinde, tebliğci yapacağı tebliğin neresinde bulunmalıdır? Ortasında, içinde ya da kenarında veya en iç noktasında mı yerini alacaktır? Tebliğine kendinden mi yoksa kendisinden uzak noktalardan mı başlayacaktır? Bu sorulara verilecek cevaplar etrafında meselenin boyutları ortaya çıkacaktır.

Kur’ân’ın açık âyetleri ile sabittir ki, kendisine indirilen vahye iman etmekle mükellef olan Hz. Peygamber,²⁰ aynı zamanda hayatını, vahye göre tanzim etmekle de emrolunmuştur.²¹ Tebliğ ile görevlendirilen Hz. Peygamber’in, hayatının her anını davette bulunduğu ilâhî hakikatlerle dokuması, diğer insanların da bu hakikatlere uymasını kolaylaştırmıştır. Zira tebliğin odağında yer alan en temel ilke, tebliğde bulunan hususlara öncelikle tebliğcinin kendisinin inanması ve onları hayatında görünür kılmasıdır. Bu gerçek, tebliğin başarıya ulaşmasında büyük öneme sahiptir.²²

¹⁷ “Ben”, Türkçe’de, teklik, birinci kişiyi gösteren söz, kişiyi öbür varlıklardan ayıran bilinç, bir kimsenin kişiliğini oluşturan temel öge, ego şeklinde tarif edilmiştir. Bk. Şükrü Haluk Akalın vd., *Türkçe Sözlük* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009), 241. Bu kelimenin Arapça karşılığı “nefs” kelimesi ile ifade edilir. Burada, çok çeşitli anlamları içeren “nefs” kelimesinin “bir nesnenin ayn/zatı ve cevheri” anlamını makalemiz açısından konu edineceğiz. Bk. Âsım Efendi, *Kamus Tercümesi*, 2/299-300). “Nefs”, bir şeyin kendisi/zâtı demektir. “Bir şeyin tamamı ve hakikati, insanın, bütün bedeni, cesedi, kendisi” gibi anlamlar da verilmiştir ve çoğulu “enfüs-nüfûs” gelir.” Bk. Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkâdir er-Râzî, *Muhtârü’s-sihâh* (Beyrût: Dâru’l-Fikr, 2010), 577.

¹⁸ Bk. Muhammed Fuâd b. Abdilbâkî, *Mu’cemü’l-müfehres li elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm* (İstanbul: Çağrı Yayınları, ts.), 10-714.

¹⁹ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1374.

²⁰ el-Bakara 2/285.

²¹ el-En’âm 6/50, 106; el-A’râf 7/203; el-Ahzâb 33/2.

²² Kerim Buladı, *Kur’ân’da Hz. Peygamber’in Vasıfları* (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2018), 24.

Hız. Peygamber'in hayatına baktığımızda onu, Kur'ân'ın canlı bir örneği olarak görmekteyiz. Bu hususta kendisinden Hız. Peygamber'in ahlâkını öğrenmek isteyen tabîinden birine Hız. Âişe'nin "Sen Kur'ân okuyorsun değil mi? İşte Allah'ın peygamberinin ahlakı Kur'ân'dı."²³ şeklindeki açıklaması tebliğde anlatılanların bizzat yaşanmasının Hız. Peygamber'deki mücessem halini yansıtmaktadır. Hız. Âişe'nin, Resûlullah'ın gece namazlarının nasıl olduğuna dair soruyu detaylandırarak cevaplaması, Hız. Peygamber'in söz-eylem birlikteliğinin çok çarpıcı detaylarını bize vermektedir.²⁴ Bu anlatıma göre Hız. Peygamber, vahyin muhatabı olarak öncelikle kendini görüyor, ona göre hareket ediyor ve ilkelerini uygulamaya bizzat nefisinden başlıyordu. Zira insanın inanmadığı ve eyleme dökmediği bir şeyi söylemesi, başkalarını ona davet etmesi tutarsızlıktır. Hatta söz konusu olan İslâm'ın hakikatleri olunca sahibini ilzam edici yönü de vardır. Böyle bir tutum Saf Sûresi 2 ve 3. âyetlerde şiddetle tenkit edilmiştir: "*Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz, Allah katında büyük bir nefretle karşılaşır/en sevilmeyen bir şeydir.*"

Kur'ân'ın emir ve tavsiyelerini en iyi uygulayanın Hız. Peygamber olduğu hususunda en ufak bir şüphe yoktur. Çünkü o (s.a.s.), tavsiye ve emir buyurduğu hususları önce kendisi uygulamıştır. Onun, inanmadığı veya yaşamadığı bir hususu buyurduğuna ya da tebliğ ettiğine, bu bağlamda kendisi ile çeliştiğine dair tek bir örnek yoktur. Resûlullah'ta tecessüm eden söz-eylem tutarlılığı daha risâletinden önce kendisinde yüksek bir seciye olarak mevcut idi. Bu nedenle Mekke toplumu tarafından "eminlik/güvenilirlik" vasfı ile nitelenerek "Muhammedü'l-Emîn" lakabı ile anılmıştır.²⁵ Dolayısı ile anlattığı hakikatleri bizzat nefsinde yaşayan tebliğcilerin en güzel örneği Hız. Peygamber'dir.

Tebliğe nereden başlanacağına dair yol haritasını Tahrir Sûresi 6. âyet oldukça açık bir şekilde göstermektedir: "*Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun...*" Âyette zikredilen "enfüs" kelimesi şahıs, zat, kendi, ben ve ego anlamlarına gelen "nefs" kelimesinin çoğuludur. Her ne kadar hitap, çoğul olarak gelmiş olsa bile, tek tek her bireyi muhatap kabul etmektedir. Buradaki çoğul kullanım, tebliğ vazifesinin, hem birey hem de İslâm toplumu ile birlikte yapılmasının ge-

²³ Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc, *es-Sahih* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), "Müsâfirün", 139; Ebü 'Abdillâh Muhammed b. Yezid İbn Mâce, *Sünenü İbni Mâce* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), "Ahkâm", 14.

²⁴ Müslim, "Müsâfirün", 139; İbn Mâce, "Ahkâm", 14; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/54, 91.

²⁵ Bk. Mustafa Çağrıcı, "Nebevî Öğretide İdeal Birey, Toplum ve Devlet", *Hız. Peygamber'in Hayatında Davranış Modelleri*, haz. Recep Kılıç (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 67.

rekliliğine ve İslâm toplumunu oluşturan mü'minlerin işe kendilerinden başlamalarının lüzumuna işaret etmektedir. Bu nedenle tebliğ, iman sahibi mü'minin kendisini merkeze alarak başlaması gereken bir eylemdir. Kişi ibadet ve taatleri ile imanı amele dönüştürecek, günahları terk ve nefsini ıslah ile ateşten/cehennem azabından ve ona götüreceği eylemlerden kendini koruyarak aktif bir ben merkezli tebliğ faaliyeti yürütecektir.²⁶ Öncelikle nefesine nasihat/öğüt dinletemeyen ve anlattıklarıyla çelişen bir kimse ne kendini kurtarabilir ne de bir başkasını. Hatta böyle bir kimsenin tebliğde bulunmasının insanlar üzerinde tesiri olmadığı gibi toplum nezdinde itibarı da söz konusu değildir.

Kur'ân'ın, “(Ey Yahudi bilginleri) siz, insanlara iyiliği (gerçeği ve peygambere iman etmeyi) emredersiniz de kendinizi unuttur musunuz? Hâlbuki Kitab (Tevrat) da okursunuz. Hala aklınızı başınıza almayacak mısınız?”²⁷ hitâbında insanlara iyiliği emredip (tebliğ ve irşatta) kendisini unutanlara yahudi bilginler üzerinden çok ciddi bir uyarı vardır. Muhammed Hamdi Yazır da yukarıdaki âyetin yorumunda tebliğde söylem-amel uyumuna işaret eder. Ona göre kötülük emretmektense, iyilik emretmek daha iyi olmakla birlikte, kişi başkasının iyiliği kadar kendisini de unutmamalıdır. Emir bi'l-ma'rûf (iyiliği emretmek) ve nehiy ani'l-münkerden (kötülüğü yasaklamak) maksat, başkalarına doğruyu göstermek suretiyle istifade ettirmektir. Hâlbuki insanın, başkasını irşad ederken kendisini mahrum bırakması, başkasını selamete çıkarırken kendisini ateşe atması demektir. Bu durum, o kişi için bir çelişkidir. Çünkü bir taraftan nasihat ile ilmîni ortaya koyarken diğer taraftan söz konusu öğüdünü kulak ardı etmek suretiyle, kendini ve ilmîni fiilen yalanlamaktır. Ayrıca insanları aydınlatmak isterken saptırmaktır ki, bu da bir çelişkidir. Diğer taraftan bir kimsenin, verdiği öğüdün aksini yapması, onun kıymetini düşürdüğü gibi herkesin ondan nefret etmesine de neden olur.²⁸

Bakara Sûresi 44. âyette zikredilen geniş hayır manasına gelen “birr” de tebliğ ile bağlantılı olarak ele alınabilecek anlam genişliğine sahip bir kavramdır.²⁹ Kelime, geniş ve çok iyilik etmek anlamı ile her türlü iyiliği

²⁶ Bk. Nâsirüddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envâru'l-tenzîl ve esrâru'l-te'vîl* (Beyrût: y.y., ts.) 6/303, (*Kitâbun mecmua mine'l-tefâsîr* içinde); Ebû'l-Berakât Abdullah b. Ahmed en-Neseî, *Medârikü'l-tenzîl ve hakâiku'l-te'vîl* (Beyrût: y.y., ts.), 6/303 (*Kitâbun mecmu'a mine'l-tefâsîr* içinde); Alâüddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm el-Hâzin, *Lübâbu'l-te'vîl fi me'âni'l-tenzîl* (Beyrût: y.y., ts.), 6/303, (*Kitâbun mecmu'a mine'l-tefâsîr* içinde); Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi'u li ahkâmi'l-Kur'ân* (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1995), 9/18, 179.

²⁷ el-Bakara 2/44.

²⁸ Bk. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili* (İstanbul: Eser Kitabevi, 1971), 1/338-339.

²⁹ Âyetin anlamı şöyledir: “Siz Kitabı (Tevrat'ı) okuyup durduğunuz halde, kendinizi

ve hayrı kapsamaktadır. Dolayısı ile Allah'a ibadet ve akraba hakkına riayet etmek, dostlarına iyi muamelede bulunmak gibi hususlar da "birr" in kapsamına girer.³⁰ Ana-babaya itaat, Allah'ın hoşnut olduğu amel, sadâkat ve takva da bu kelimenin anlam zenginliğinde kendine yer bulur. Fahreddin Râzî "birr" in geçtiği yukarıdaki âyetin yorumunda başkalarına iyiliği emredip de kendilerini unutanların düştüğü durumu akılsızlık olarak niteler. Buna göre insanlara nasihati/öğüdü veya şefkatli olmayı emredip de kendini unutmak akıllı kimsenin yapacağı bir iş değildir. Tevrat'ı okuyup müzakere eden ve insanları ondaki güzel fiilleri yapmaya teşvik eden, günah ve kötü fillerden sakındırmaya çalışırken nefisleri/kendileri hakkında gafil olan yahudi âlimlerin bu davranışı akıllıca bir iş değildir.³¹ Âyetteki hitap, her ne kadar İsrâiloğullarının bilginleri için olsa bile, herkesi kapsayacak şekilde umumîdir. Bütün bu açıklamalardan, her mü'min bireyin İslâm adına öğrendiği, bildiği ve okuduğu hususları önce kendi nefsinde içselleştirmesinin ve daha sonra başkalarına tebliğ etmesinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Çünkü davetin/tebliğin muhatabı; yakın olsun, uzak olsun, mü'min olsun, kâfir olsun, erkek ya da kadın olsun insandır. Davetin/tebliğin umumiliği, bu konuda kişinin kendi şahsının ve akrabalarının öncelikli ve daha fazla hak sahibi olmalarına mâni değildir. Davetçiye en yakın olan, kendi nefsidir. Kurtuluşa ermek için önce kendinden başlamak gerektiğine dair şu âyetteki uyarılar da dikkate alınmalıdır: *"Andolsun ki, nefsini arındıran kurtuluşa ermiştir. Onu kötülöklere gömüp kirleten kimse de ziyana uğramıştır."*³²

Netice itibarıyla, tebliğde öncelik mübelliğin/tebliğcinin nefsidir. Tebliğe konu olan hususlar, öncelikle onun vicdanında karşılığını bulmalı ve bizzat onun tarafından yaşanarak içselleştirilmelidir. Yukarıdaki âyetler çerçevesinde Kur'an'ın öngördüğü tebliğin birinci safhasının bu olduğu âşikâr görünmektedir.

2.2. Aile Merkezli Tebliğ

Tebliğin, aileyi merkeze alarak gerçekleştirilmesi, mesajın etkinliği açısından büyük önem arz etmektedir. Zira aile, toplumun nüvesi, temeli ve en küçük yapı taşıdır. Ailenin bireylerden oluşması gibi, toplum da ailelerden meydana gelir. Aile sağlam, kültürlü ve vasıflı olursa, buna bağlı olarak toplum da güçlü ve sağlam olur. Bu yüzden, kişinin kendisinden sonra,

unutup başkalarına iyiliği mi emrediyorsunuz? (Yaptığının çirkinliğini) anlamıyor musunuz?" (el-Bakara 2/44): *أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ*

³⁰ Bk. Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/338.

³¹ Bk. Fahrüddin Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beyrût: Dâru'l-Küttübi'l-İlmiyye, 1990), 3/43-44.

³² eş-Şems 91/9-10.

ikinci aşamada tebliğine aile içerisinde başlamasının, tebliğin hedefine ulaşmasında mühim bir katkısı söz konusudur.

Bu başlık altında da Tahrim Sûresinin 6. âyetini tekrar söz konusu etmekte yarar vardır: “*Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun...*” Âyette zikredilen “ehl” kelimesi, muhtelif âyetlerdeki kullanılışı itibariyle halk, ahali, yakın akraba, aşiret ve âile gibi anlamlar içermektedir. Ayrıca kelimenin, tebaayı, peygamberlerin gönderildiği sosyal çevre ile ehl-i kitabı ifade ettiği âyetler de vardır.³³ Hz. İsmâil’in hatırlanması hakkında şöyle buyrulmaktadır: “(Resûlüm!) Kitapta İsmâil’i de an. Gerçekten o, sözüne sâdıktı, resûl ve nebî idi. Halkına namazı ve zekâtı emrederdi. Rabbi nezdinde de hoşnutluk kazanmış bir kimse idi.”³⁴ Âyetteki “İsmâil, halkına namazı ve zekâtı emrederdi.” ifadesinden, onun aile fertlerine, akrabasına ve yakın çevresine namazı emrettiği anlaşıldığı gibi bunun, risâlet görevinin temel bir ilkesi olduğu da görülmektedir.

Hz. İsmâil’in bu uygulaması, Hz. Muhammed’de (s.a.s.) de benzer şekilde vuku bulmuştur. Nitekim, “*Aile efradına namazı emret ve buna sabırla, ısrarla devam et.*”³⁵ âyetinde Hz. Peygamber’den hem aile fertlerine hem de Mekke halkına namaz kılmayı emretmesi, sabır ve azimle buna devam etmesi istenmiştir. Burada hitap, Hz. Peygamber’in şahsına ve aile fertlerine yönelik olsa da bütün ümmetini kapsamına almaktadır.³⁶ Bu âyetin hükmü gereği Hz. Peygamber (s.a.s.), sabah namazı için Mescid-i Nebvî’ye gitmeden önce, altı ay müddetle Hz. Fâtıma ve Hz. Ali’nin evlerine uğramış ve “*Ey Ehl-i beyt (Muhammed’in ev halkı), namaza kalkınız!*” diyerek kızına ve damadına sabah namazını tebliğ etmiştir.³⁷

Hz. Peygamber’in, insanlara bildirdiği ilâhî hakikatler ile aile hayatı arasında da mükemmel bir uyum olduğunu hatırlatmak gerekir. Zira o (s.a.s.), ailesine karşı taşıdığı sorumluluktan dolayı endişelenir; onları, bu dünyadaki nimetlere kıyasla öteki dünyanın mükâfatına yönlendirirdi. Teheccüt namazına kalktığında, hanımlarını da buna teşvik ederdi. Bazen bütün hanımlarını toplar, onlara isimleri ile hitap ederek uhrevî hayatları için neler yapmaları gerektiğini anlatır ve âhirette faydası olmayacak şeyler konusunda dikkatli olmalarını öğütlerdi.³⁸

³³ Kelimenin farklı anlamlardaki kullanımları için bk. el-Bakara 2/105, 109; Âl-i İmrân 3/64, 65, 69, 75; en-Nisâ 4/58159, 171; et-Tevbe 9/101, 102; Yûsuf 121/109; el-Hicr 15/67; Tâhâ 20/132; el-Fetih 48/26 vb.

³⁴ Meryem 19/54-55.

³⁵ Tâhâ 19/132.

³⁶ Kurtubî, *el-Câmi’u li ahkâmi’l-Kur’ân*, 6/174.

³⁷ Tirmizî, “Tefsîr”, 34

³⁸ Bk. Afzalur Rahman, *Hz. Muhammed (s.a.s.) Sîret Ansiklopedisi*, çev. Yusuf Balcı vd. (İstanbul: İnkılâb Yayınevi, 1996), 1/264-265.

Bu açıklamalar çerçevesinde düşünüldüğünde mü'minlere hitap eden Tahrîm Sûresi 6. âyette, kendileriyle birlikte aile fertlerini de cehennem azabından yani cehenneme götürecektir ve cehennemi hak ettirecek fiillerden korumaları onlardan istenmiştir. Bütün bunlar, tebliğ öncelikle kendisinden başlayan kişinin daha sonra ailesi ile devam etmesi gerektiğinin önemini ortaya çıkarmaktadır.

2.3. Arkadaş Merkezli Tebliğ

Tebliğ halkasının üçüncü aşamasını arkadaşlara yapılan davet oluşturur. Zira Hz. Peygamber (s.a.s.) tebliğini, aile bireylerinden sonra güvendiği yakın arkadaşlarına yapmaya başlamıştır.

Hz. Peygamber (s.a.s.), hadis, siyer ve tarih kaynaklarında³⁹ belirtildiğine göre kırk yaşına girdiğinde Mekke'nin 4-5 km. uzağında bulunan Hira dağında ibadetle meşgul olduğu sırada bir Ramazan gecesinde vahiy meleği Cebrail (a.s.), kendisine “oku” emrini verdi. Hz. Peygamber “*Ben okuma bilmem.*” karşılığını verdi. Bu konuşma melekle kendi arasında üç kez tekrar etti. Bunun üzerine tahammülü çok zor bir şekilde Cebrail (a.s.), Hz. Peygamber'i sıkıp bıraktı ve Alak Sûresinin ilk beş âyetini okudu. Peygamber (s.a.s.) de bunları Allah'ın izni ve inayeti ile tekrarladı.⁴⁰

Hz. Peygamber, heyecan ve korkuyla hemen evine döndü, olup bitenleri ve başından geçenleri eşi Hatice'ye anlattı. Hatta kendisinden korktuğunu ifade etti. Hatice, onu teselli etti ve sakinleştirici sözler söyledi. “Korkma, Allah'a yemin ederim ki, O, hiçbir zaman seni utandırmaz. Çünkü sen ak-raba hakkına riayet edersen, doğru konuşursun; acizlerin işini yüklenirsin. Fakiri doyurur, misafiri ağırlarsın, musibete uğrayanlara destek verirsin ve halka yardım edersin.”⁴¹

Görüldüğü gibi Hz. Peygamber, vahye muhatap olmasının ardından telaş, heyecan ve endişe ile derhal evine gelmiş, hadiseyi güvendiği, itimat ettiği ve kendisinden yardımını hiç esirgemediği hayat arkadaşı Hz. Hatice'ye anlatmıştır. Bu olayda Hz. Peygamber'in, başından geçeni, ilk olarak hayat arkadaşı kıymetli eşi Hz. Hatice ile paylaştığı görülmektedir. Böylece tebliğin ilk muhatabı Hz. Hatice olmuş ve ona ilk inanma şerefine erişmiştir.⁴²

³⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî. *Sahihu'l-Buhârî* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981) “Bedü'l-vahy”, 2; Müslim, “İmân”, 252.

⁴⁰ Bk. Alak 96/1-5.

⁴¹ Buhârî, “Bedü'l-vahy”, 3; Müslim, “İmân”, 252; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/233; Ayrıca bk. İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm* (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1985), 8/458; Ebû Muhammed Abdu'l-Melik b. Hişâm el-Me'âfirî, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. eş-Şeyh Ahmed Câd (Mısır: Dâru'l-Gaddî'l-Cedîd, 2005), 1/190; Safiyyü'r-Rahmân el-Mübârekfûrî, *er-Rahîku'l-mahtûm* (Medine: Dâru'l-Vefâ, 2005), 74-75; Sarıçam, 81-84.

⁴² Buhârî, “Bedü'l-vahy”, 3; Müslim, “İman”, 252; Ahmed b. Hanbel, *Müsned* 4/233; Ayrıca bk. İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, 8/458; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/190; Mübârekfûrî, *er-Rahîku'l-mahtûm*, 74-75; Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 84.

Hız. Hatice, ilk desteğini Hz. Muhammed'e (s.a.s.) bu Şekilde göstermiştir.

Hız. Ali, Peygamber'e (s.a.s.) inanan, onunla beraber namaz kılan ve onun getirdiklerin, tasdik eden ilk Müslümanlar arasında zikredilir. Hız. Ali, İŐlm'dan önce Hz. Peygamber'in (s.a.s.) himayesinde ve gözetiminde bulunuyordu. Hız. Peygamber, onu tevhit dini İŐlm'ı kabul etmeye, fayda ve zararı olmayan putlara tapmayı bırakmaya davet etti. O da bu daveti tereddütsüz kabul etti. O sıralarda Hız. Ali on yaŐlarında idi.⁴³

Hız. Peygamber'in en güvendiği arkadaŐlarından biri de sdik dostu Hız. Eb Bekir'dir. O, Hız. Peygamber'in tebliğ ve davetine hiÇbir çekince koymadan iman etmekle sadakatin en yüksek örneğini göstermiştir. Onun, İŐlm davetini kabulde gösterdiği bu ulv davranışı daha sonra Hız. Peygamber: "İŐlm'a çağırdığım herkes tereddüt ve kabul etmede gecikme gösterdi. Ancak Ebû Bekir hiÇ tereddüt göstermedi." buyurarak yad edecektir.⁴⁴ Hız. Eb Bekir, kavmi arasında sevilen, KureŐ'ın en soylu ve tanınmış kiŐisiydi. Aynı zamanda güzel ahlkl ticaret erbabı biriydi. HoŐ sohbeti ve iŐinin ehli olmasından dolayı birçok kimse tarafından fikrine baŐvurulurdu. Bütün bu özellikleri taşıyan Hız. Eb Bekir, İŐlm'a girip bunu izhar ettikten sonra, sohbet ettiği kimseleri Allah'ın dinine ve Resûlullah'ın (s.a.s.) peygamberliğini tasdik etmeye davet etmiştir. Onun tebliği ile Müslüman olanlardan bazıları daha sonra İŐlm tarihinin çok önemli simaları arasına girmiŐtir.⁴⁵

Zeyd b. Hârise de bu konuda örnek verilebilir. Zeyd, bir savaŐta esir düşer. Hız. Hatice onu köle olarak alır. Daha sonra Hız. Peygamber'e hibe eder. Babası ve amcası onu aramaya koyulur. Mekke'de izine rastlarlar. Hız. Peygamber'in yanında bulurlar. Ancak o, babasını ve amcasını tercih etme yerine Hız. Peygamber'in yanında kalmaya karar verir. Hız. Peygamber'e samimiyetle inanır ve ona bağlılığını gösterir. Hız. Peygamber onu evlatlık edinir. Hatta insanlar onu, Muhammed'in oğlu Zeyd diye anarlar. Ancak İŐlm gelince evlatlık konusunu iptal eder. Mte savaŐında Őehit

⁴³ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/197; Sarıçam, *Hız. Muhammed ve Evrensel Mesaj*, 85.

⁴⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/200-204; el-Mübârekfûrî, *er-Rahîku'l-mahtûm* 80-81; Sarıçam, *Hız. Muhammed ve Evrensel Mesaj*, 86.

⁴⁵ Hız. Eb Bekir'in tebliğ ve daveti ile Hız. Peygamber'in huzurunda Müslüman olanlardan bazıları Şunlardır: Osmn b. Affn, Zübeyir b. Avm, Abdurrahmân b. 'Avf, S'a'd b. Eb Vakks, Talha b. Ubeydullh. Bunlardan başka, ümmetin emni olarak vasflanan Ebû Ubeyde b. Cerrâh, Eb Seleme, Erkm b. Eb'l-Erkm, Osmn b. Maz'n, Ubeyde b. Hâris, Sa'd b. Zeyd, 'Abdullâh b. Mes'd, Habbb b. Eret, Abdullâh b. CahŐ, Bill-i HabeŐi, Eb Zer el-Gfr vb. kiŐiler Hız. Eb Bekir'in delaletiyle Müslüman olmuşlar ve Hız. Peygamber'in Őekin sahabesi arasına girmiŐlerdir. Bk. İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/200; Mübârekfûrî, *er-Rahîku'l-mahtûm*, 80-81; Sarıçam, *Hız. Muhammed ve Evrensel Mesaj*, 86.

düşer.⁴⁶ Hz. Peygamber'in İslâm'a ilk davet ettiği gençler arasında yerini alır ve ondan hiç ayrılmaz. Konuyu uzatmamak için bu kadarıyla iktifa etmek istiyoruz.

Hz. Peygamber'in (s.a.s.), İslâm'ı, öncelikli olarak en yakın aile halkına (ehl-i beyt) ve arkadaşlarına arz etmesi tabii görülmelidir. Hz. Peygamber'in teblîğdeki başarısının dayanağı, işe kademeli bir şekilde başlaması ve en güvendiği arkadaşlarına meseleyi takdim etmesidir. Öncelikle bu sayede o, İslâm devletinin güvenilir kurucu üyelerini en başta seçmiş, yeri geldiğinde Allah ve Resûlü için canlarını, mallarını ve kıymet verdikleri değerlerini feda edebilecek öncülerini yetiştirmeyi başarmıştır. Nitekim Hz. Peygamber ve onun yolunda yürüyen bütün idarecilerin, liderlerin ve eğitimcilerin İslâm'ın değerlerini topluma hâkim kılmadaki başarılarının çevrelerindeki kadro ile mümkün olduğunu tarih çok farklı örnekleri ile bize göstermiştir.

2.4. Akraba Merkezli Teblîğ

Akraba kavramıyla soyca veya evlenmek suretiyle yakın olan insanlardan her biri anlaşılmalıdır. Nisâ Sûresi 1. âyette insanların yaratılışı ve yeryüzünde çoğalması şöyle anlatılır: *“Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan ve ikisinden birçok erkekler ve kadınlar üretilen Rabbinizden sakının. Adını kullanarak birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık haklarına riayetsizlikten sakının.”* Âyette, insanın başlangıcının tek bir insanın yaratılmasıyla meydana geldiğinden, o insandan da eşinin yaratılıp ilk ailenin oluşmasından, bu çekirdek aileden de birçok erkek ve kadının üretilip yayıldığından bahsedilmektedir. Ayrıca burada akrabalık bağlarının gözetilmesinden söz edilmesi, akrabalık haklarının önemine ve iyi korunması gerektiğine dair bir işaret vardır.⁴⁷ Allah Teâlâ isteseydi insan neslinin ilk ortaya çıkışında birçok kadın ve erkek yaratır, onları karı-koca yapardı. Böylece başlangıçta muhtelif aileler meydana gelir ve onlar vasıtası ile insan nesli çoğalırdı. Ne var ki aralarında akrabalık bağları bulunmazdı. Allah, insanlar arasındaki bağları kat kat fazlalaştırmayı murat etmiştir. Bu yüzden bir tek fitrattan ve bu ilk aileden birçok erkek ve kadın türemiştir.⁴⁸ Allah Teâlâ insanların birbirleriyle tanışmalarının gerekliliğine şu âyetle dikkat çekmiştir: *“Ey insanlar! Şüphesiz biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık...”*⁴⁹

İslâm, hem aile yapısını sağlam bir şekilde tutmak, hem sosyal bünyeyi güçlendirmek amacıyla akrabalık bağlarına önem verir. Aslında bu iki ya-

⁴⁶ Bk. Mübârekfûrî, *er-Rahîku'l-mahtûm*, 80.

⁴⁷ Bk. Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân* (Beyrût: y.y., 1987), 1/574-575.

⁴⁸ Bk. Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 1/575.

⁴⁹ el-Hucurât 49/13.

piyayı ayakta tutan ana direklerden biri de budur. Hz. Peygamber, bu hususta bazı benzetmelerde bulunarak akrabalığı, sıkı biçimde birbirine bağlanmış bir ağacın köklerini hatırlatarak misal vermiştir. Ayrıca akrabalar arasındaki yakın ilgiye ve irtibata, rahmet kökünden gelen “sıla-i rahim” demiş ve böylece konunun dindeki yerini en duyarlı biçimde göstermiştir.⁵⁰ Nitekim akrabaları ziyaret ve onlarla irtibat kurma hususuna işaret eden hadisler, bu müessesenin çok önemli ve akraba haklarının gözetilmesinin gerekli olduğunu göstermektedir: “*Rahim (akrabalarla ilişkiyi sürdürmek) arşa asılıp şöyle der: Beni gözeteni Allah gözet sin, beni terk edeni Allah terk etsin.*”⁵¹ Bir kudsi hadiste Allah Teâlâ’nın şöyle buyurduğu ifade edilmiştir: “*Ben Rahmanım, o rahimdir. Ben ona isimden bir isim ürettim. Bundan dolayı onunla ilgilenen, akrabalarla ilişkisini sürdüren ve iyilik yapana ih sanda bulunurum, akrabalarla ilişkisini keseni de mahrum ederim.*”⁵²

Akraba, her kişinin dayanak ve sığınak noktasıdır. Bu anlamda, Allah Teâlâ’nın lütfunun bir tezahürüdür. Gazzâlî, servet, mevki ve akraba gibi nimetleri harici nimetlerden saymaktadır. Ayrıca harici nimetler olmayınca, bazen dâhilî nimetlerin (hidâyet, rüşd vb.) arızaya uğrayabileceğini belirtmektedir. Harici nimetlerin, kişiyi menziline ulaştıracak kanatlar ve maksadı kolaylaştıracak âletler gibi olduğunu ifade etmektedir.⁵³ Bir insan ne kadar evlat ve mala sahip olursa olsun akrabasından, onların maddî ve manevî imkânları ile onu müdafaa etmesinden kendisini müstağni sayamaz. Akrabalar her yönüyle onu, diğer insanlardan daha fazla koruyucu ve savunucudurlar. Zorluk ve sıkıntılarla karşılaştığında veya başına bir musibet geldiğinde onun yardımına ilk önce koşan akrabalarıdır. Bu yüzden akrabalık ve buna bağlı olarak “sıla-ı rahim”in emredilmesi, Allah’ın kullarına bir ihsanıdır.⁵⁴

İlâhî fitratın gereği olarak bütün varlıkların, kendi aralarında birlikteliği mevcuttur. Aralarındaki ünsiyet ve yardımlaşmaları, insanı şaşkırtacak niteliktedir. Mükemmel, mükellef ve mesuliyet gibi kavramlar üçlünün doğrudan muhatabı olan insan, elbette bireysel olarak hayatını idame ettiremez. Bütün varlıkların sahibi ve yaratıcısı olan Allah, insanı bu noktada yalnız bırakmamış ve ilk insanı yarattıktan sonra hemen ona ülfet, muhab-

⁵⁰ Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur’ân Tefsiri* (İzmir: Anadolu Yayınları, 1986), 3/1204.

⁵¹ Müslim, “Birr”, 17; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/163, 190, 193, 209.

⁵² Ebû Dâvûd Süleyman b. el-Eş’as es-Sicistânî, *Sünen-i Ebî Dâvûd* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), “Zekât”, 45; Tirmizî, “Birr”, 9; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/191; 2/498; 6/62

⁵³ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *İhyâü ulûmi’-d-dîn* (Beyrût: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, ts.), 4/109.

⁵⁴ Geniş bilgi için bk. Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi’u’l-beyân an te’vîli âyi’l-Kur’ân* (Kahire: Dâru’l-Hadîs, 1987), 2/52-53; Kurtubî, *el-Câmi’u li ahkâmi’l-Kur’ân*, 5/69-70; Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, 2/655.

bet ve ünsiyet temin edecek olan eşini yaratmıştır. O iki şahıstan çoğalan insanlar, aileler ve akrabalık ilişkileri kurmuşlardır. Zira akrabalar, insanın kolu kanadıdır; derdini, tasanını ve üzüntüsünü, mutluluğunu, huzur ve refahını öncelikle onlar paylaşırlar. Başa gelen musibet ve felaketlerden dolayı insanı her türlü maddî ve mânevî yardımla yalnız bırakmayan yine akrabalarıdır. Bu açıdan akrabalık bağlarının kuvvetli ve sağlam tutulması, İslâm'ın önem verdiği bir husustur.

İnsan ve toplum hayatı için bu denli önemi haiz akrabaların, maddî ve mânevî yönden birbirleri üzerinde hakları vardır. Kur'ân, bu hakları dile getirip koruduğu gibi hadislerde de bunun üzerinde ehemmiyetle durulmuştur. Bu haklardan biri de yeri geldiğinde akrabayı güzel bir üslup içerisinde aydınlatmak, Kur'ân ve Sünnetin güzelliklerini onlara tebliğ etmektir. Tebliğ görevine sırası ile kendinden, aileden ve akrabandan başlayarak yol almak; hem eğitim, hem irşat ve hem de mesajı kısa sürede hedef kitleye ulaştırma bakımından büyük önem taşımaktadır.

Siyer kaynaklarından edinilen bilgiye göre Resûl-i Ekrem, üç sene boyunca gizlilik içerisinde peygamberlik vazifesini ifa etmiş ve tebliğini sürdürmüştür. Bu dönemden sonra artık açıktan tebliğ devri başlamıştır. Bu durumu bildirmek üzere Hz. Peygamber'e, "*Ey Muhammed! Şimdi sen, sana emrolunanı açıkça ortaya koy ve Allah'a ortak koşanlara aldırış etme!*"⁵⁵ ve "*(Önce) En yakın akrabamı uyar.*"⁵⁶ meâlindeki âyet-i kerîmeler nâzil olmuştur.⁵⁷ Şuarâ Sûresi 214. âyet inince, İbn Abbas'ın rivayetine göre, Hz. Peygamber (s.a.s.), Safa tepesine çıkarak "*Yâ sabâhâh*"⁵⁸ diyerek akrabalarının olduğu kabilelerin isimlerini tek tek saymış ve onlara seslenmiş, açıktan yakın akrabalarını İslâm'a davet etmiştir.⁵⁹

⁵⁵ el-Hicr 15/94.

⁵⁶ eş-Şuarâ 26/214.

⁵⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebevîyye*, 1/204; Mevlânâ Şibli, *Büyük İslâm Tarihi Asr-ı Saadet*, çev. Ömer Rıza Doğrul, sad. Osman Zeki Mollamehmetoğlu (İstanbul: Eser Neşriyat, 1977), 1/157.

⁵⁸ "Yâ sabâhâh" kelimesi Arapça'da yardım isteyen bir kimsenin söylediği bir imdat çağrısıdır. Araplar, düşmana karşı genellikle sabah vaktinde hücum ederler ve hücum yapılan güne de "yevmü's-sabâh" derlerdi. İmdat çağrısında bulunan (müsteğîs) bir anlamda "Yâ sabâhâh" sözüyle "düşman tarafından kuşatıldık" demek ister. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, 6/176.

⁵⁹ Nakledildiğine göre bu olayda Hz. Peygamber'in amcası Ebû Leheb İslâm'a yapılan bu davete "Bugünden tezi yok hemen helak ol. Bizi, bunun için mi buraya topladın." diyerek tepkisini ve itirazını ortaya koymuştur. Bu nedenle hakkında "Tebbet Sûresi" nazil olmuştur. Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/307; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, 6/176. Hz. Peygamber'in akrabalarına tebliğde bulunuşunu anlatan bu hadisin diğer varyantlarında tebliğin muhtevasına dair daha detaylı bilgiler yer almaktadır. Buna göre Hz. Peygamber akrabalarına şöyle hitap etmiştir: "*Ey Kureyşliler! Ey Menafoğulları! Size Allah katında hiçbir fayda sağlayamam. Ey Abdülmuttalib'in oğlu Abbas! Sana Allah katında hiçbir fayda sağlayamam. Ey*

Hız. Peygamber'in akrabalarına tebliğde bulunduğru bir diğerr olay da şöyle nakledilir: “(Önce) *En yakın akrabanı uyar!*”⁶⁰ âyeti inince Hız. Peygamber, Hız. Ali'den bir ziyafet hazırlamasını istemiştir. Bu ziyafete katılanların başında Hamza, Abbas, Ebû Tâlib gibi Abdulmuttalib ailesinin ileri gelenleri hazır bulunuyordu. Toplantıya katılanların otuz ya da kırk, kırk beş kişi olduğru rivayet edilmiştir. Akrabalarla yapılan bu toplantıya çeşitli kaynaklar, önemle vurgu yapmaktadırlar. Zira bu toplantı diğerr insanlara topluca ulaşılabilmesi için önemli bir merhale teşkil edecekti.⁶¹

Yemekten sonra Peygamber (s.a.s.) “*Size dünyanızı da, âhiretinizi de teminat altına alacak bir hakikat getirmiş bulunuyorum. Bu işi benimle birlikte deruhte edecek misiniz?*” demiştir. Hız. Ali'nin olumlu yanıtı dışın-da hiç kimse bu teklife cevap vermemiştir.⁶²

Bir başka anlatımda Hız. Peygamber, yemekten sonra konuşmaya başla-yacağı sırada amcası Ebû Leheb'in ileri atılarak söze başladığı şöyle aktarılır: “... Kabilesine; amcalarına, amca çocuklarına senin getirdiğın kötü-lük kadar bir şey getireni görmedim...” Bunun üzerine Peygamber (s.a.s.), susar ve bu oturumda/mecliste hiçbir şey konuşmaz. Duruma üzölen Hız. Peygamber, ikinci kez bir davet daha icra eder. Bu toplantıda şu önem-li konuşmayı yapar: “*Hamd Allah'a mahsustur. O'na hamdeder, O'ndan yardım ister, O'na inanır, O'na dayanırım. Allah'tan başka ilâh bulunma-dığına şahadet ederim. O, birdir, eşi ve benzeri yoktur. şüphesiz lider/baş-kan halkına yalan söylemez. Allah öyle bir Allah'tır ki, O'ndan başka ilah yoktur. Muhakkak ben, özellikle size ve bütün insanlara Allah'ın elçisiyim. Allah'a yemin olsun ki, siz uykuya daldığınız gibi öleceksiniz. Uykudan uyandığınız şekilde diriltileceksiniz. Yaptıklarınızdan hesaba çekileceksi-niz. Cennet de cehennem de ebedidir.*” Bu konuşmanın ardından amcası Ebû Talib, onun sözlerini güzel bulduğunu söyleyerek emrolunduğru şekil-de görevine devam etmesini istemiş, O'nu koruyup destekleyeceğini ifade etmekten geri durmamıştır. Ebû Leheb ise, bunun kötü olduğunu söyleye-rek, akrabalarının ona engel olmalarını istemiştir. Bunun üzerine Ebû Tâ-lib, sağ olduğru müddetçe Hız. Peygamber'i koruyacağını açıklamıştır. Ebû Tâlib'ten aldığı güvenceden sonra Hız. Peygamber Safâ tepesine çıkmış,

halam Safiye! Size Allah katında hiçbir fayda sağlayamam. Ey kızım Fatıma! Be-nim malımdan dilediğini iste fakat Allah katında sana bir fayda sağlayamam.” Bk. Buhârî, “Tefsîr”, 26, “Vesâya”, 11; Ebû 'Abdirrahmân Ahmed b. şuayb b. Ali en-Nesâî, *Sünenü'n-Nesâî* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), “Vesâya”, 6; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/ 449; Ebû Muhammed 'Abdullâh b. Abdirrahmân ed-Dârimî, *Sünenü'd-Dârimî* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), “Rikak”, 23.

⁶⁰ eş-şuarâ 26/214.

⁶¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/111; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 6/178-181; Mübârekfûrî, *er-Rahîku'l-mahîüm*, 83; Sarıçam, Hız. Muhammed ve Evrensel Mesajı, 88.

⁶² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/111; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, 6/178-181.

kabileleri isim isim sayarak onlara seslenmiş ve teblîğini yapmıştır.⁶³

Yukarıdaki açıklamalar, Hz. Peygamber'in teblîğ ve davet yöntemini açık bir şekilde gözler önüne sermektedir. Kur'ân'ın çizdiği yol haritasına göre o, teblîğine önce akrabasından başlayarak ümmetine örnek olmuştur. Buradan teblîğ metodunun en belirgin kuralı olan, akrabayı öncelemenin ve merkezden çembere doğru hareket etmenin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Allah Teâlâ, Şuarâ Sûresinde, “(Önce) *En yakın akrabayı uyar.*” âyeti ile bunu takip eden 115, 116 ve 117. âyetlerde Hz. Peygamber'in şahsında bütün mü'minlere hitap etmekte, dini teblîğ hususunda her mü'mine, kendisine en yakın kimselerden başlamasını emretmektedir.⁶⁴

2.5. Komşu Merkezli Teblîğ

Kur'ân'da hem yakın hem de uzak komşularla iyi geçinilmesi ve gerek duyulduğunda onlara maddî ve mânevî yardımda bulunulması emredilmiştir. Komşularla iyi münasebetler kurulmasının lüzûmu Nisâ Sûresi 36. âyette şöyle anlatılır: “*Allah'a ibadet edin ve ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşa, yolcuya, elinizin altındakilere iyilik edin. Şüphesiz, Allah kibirlenen ve övünen kimseleri sevmez.*”

Allah Teâlâ âyette, önce kendi hakkını daha sonra da ana babanın, akrabasının, yetimlerin ve yoksulların haklarının korunmasının lüzûmunu ifade etmekte, ayrıca komşuluk haklarına riayet edilmesi gerektiğini de zikretmektedir. Âyette komşuların hakkına hürmetin ilk sıralarda yer verilmesi dikkat çekicidir. Zira âyette hem yakın (eve bitişik), hem de uzak olan komşulara iyilikte bulunmanın zarûretine işaret edilmesi, komşuluk haklarının çok önemli olduğunu göstermektedir. Buradan teblîğ ve irşat görevlerini yerine getirmede komşulara da yer verilmesinin önemi ortaya çıkmaktadır. Komşunun maddî ve mânevî ihtiyacına koşmanın yanı sıra, ona hakkı ve sabrı tavsiye etmek, onunla güzel geçinerek teblîğ vazifesini yerine getirmek, teblîğcinin işini kolaylaştırır. Çünkü bu durum dinin güçlenmesinin yanı sıra kaynaşmayı da sağlayarak fert ve toplumun kuvvetlenmesini temin eder.

Komşuluk hukukuna hassasiyetle yaklaşan Hz. Peygamber, ümmetinden de aynı hassasiyeti göstermesini istemiştir. Onun, komşuluk haklarına çok önem verdiği, imkân ölçüsünde onlara yardım ettiği, içtenlikle onların hatırlarını sorduğu nakledilen rivayetlerden anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber'in, komşuluk münasebetlerini sürdürme ve güçlendirmedeki yaklaşımı, beşerî ilişkilerde muhabbetin abideleşen bir örneğidir. Bu tutum ve

⁶³ Geniş bilgi için bk. Mübârekfûrî, *er-Rahîku'l-mahtûm*, 83-84; Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 87-89.

⁶⁴ Bk. Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: DİB Yayınları, 2006), 4/177.

tavrın aynı zamanda tebliğde takip edilmesinde, usulün mahiyetinin nasıl derinleştirilmesi gerektiğini de bize göstermektedir. Nitekim bu çerçevede Hz. Peygamber, “*‘Cebrâil, komşu hakkına riayeti bana öyle tavsiye etmeye devam etti ki, komşuyu komşuya mirasçı kılacağını zannettim.*”⁶⁵ buyurmuştur. Bir başka hadisinde “*Vallahi iman etmiş olmaz, vallahi iman etmiş olmaz, vallahi iman etmiş olmaz!*” buyurdu. Bunun üzerine orada bulunanlar “*Ey Allah’ın Resûlü! Bu iman etmiş olmayan kimdir?*” diye sorduklarında Hz. Peygamber “*Komşusuna zulmeden, komşusunun şerrinden emin olmayan kimsedir.*” cevabını vermiştir.⁶⁶ Diğer taraftan Hz. Peygamber, “*...Komşuna iyilik ve yardımda bulun ki Müslüman olasın...*”⁶⁷ sözüyle de mü’minleri komşuluk haklarına dikkat etmeleri hususunda uyarılmış, onlara iyilik ve yardımda bulunmanın iman ile irtibatını kurarak tebliğin esas dayanak noktasına dikkat çekmiştir.

Hz. Peygamber, komşularla ilişkilere dair yaptığı tavsiyeler ile tebliğin sadece mânevî değil, maddî boyutlarının da yerine getirilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Nitekim o, komşular arasındaki ilişkilerin gayet sıkı ve muntazam olmasını istemiş ve “*Bir mü’min, komşusu açken tok yatamaz.*”⁶⁸ ifadesiyle komşuların birbirleriyle sadece mânevî yönden değil maddî açıdan da ilgilenmeleri gerektiği yönünde uyarıda bulunmuştur.⁶⁹ Hz. Âişe, “*Ey Allah’ın Resûlü! İki komşum var, hangisine hediye vereyim?*” diye sorduğunda Hz. Peygamber “*Kapısı sana en yakın olana.*” buyurmuştur.⁷⁰ Bu hadis, en yakından başlamak üzere, kademe kademe diğer komşularla ilgilenmenin ve onlarla maddî-mânevî ünsiyet kurmanın önemine işaret etmektedir.

Hz. Peygamber, komşu haklarına riayet etme hususunda söz ve fiille riyle de örnekliğini göstermiştir. Bu çerçevede komşularını zaman zaman evinde misafir etmiş, kendisi de onlara misafirlığe gitmiştir. Hatta bu konuda hiçbir ayırım yapmamış; yeri geldiğinde gayrimüslim komşularını bile ziyaret etmeyi, hal ve hatırlarını sormayı ihmal etmemiştir. Tebliğ açısından da büyük önem arz eden şu hadise, onun komşuluk hakkına ne kadar çok riayet ettiğini ve ne kadar geniş bir perspektiften meseleye yaklaştığını göstermektedir. Kendisine hizmet etmiş olan bir yahudinin çocuğu hastalanınca Hz. Peygamber onu ziyarete gitmiş ve ona Müslüman olmayı teklif etmiştir. Çocuk babasının müsamahası ile Müslüman olmuş, bunun üzerine Hz. Peygamber, “*Benim sebebimle onu cehennemden çıkaran Al-*

⁶⁵ Buhârî, “Edeb”, 28; Müslim, “Birr”, 140-141; Tirmizî, “Birr”, 28.

⁶⁶ Buhârî, “Edeb”, 29; Tirmizî, “Kıyâmet”, 60; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/387.

⁶⁷ İbn Mâce, “Zühd”, 24.

⁶⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/55.

⁶⁹ Müslim, “Birr”, 142, 143; İbn Mâce, “Et’ime”, 58; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/377; Tirmizî, “Et’ime”, 30.

⁷⁰ Buhârî, “Edeb”, 32.

lah'a hamdolsun.” diyerek şükürde bulunmuştur.⁷¹ Bu hâdisedeki tavrı ile Hz. Peygamber, her zaman ve zeminde teblîğ için bir imkân bulunduğunu göstermiştir. Ayrıca komşuları ziyaret ederek onlara İslâm'ın emir ve yasaklarını anlatmanın ve eğer gayrimüslim iseler onlara İslâm'ı teblîğ etmenin ertelenmemesi gereken bir görev olduğunu, bu hususta komşuyu asla ihmal etmemenin gerektiğini bizzat yaşayarak göstermiştir.

2.6. Şehir Merkezli Teblîğ

İslâm nurunun doğuş merkezi olan Mekke, kutsal bir şehirdir. Ona kutsiyet kazandıran ise Müslümanların kiblegâhı olan Kâbe'dir. Allah'ın yeryüzündeki en önemli şîârı olan Kâbe varlığı ile tevhidin mücessem halini sembolize etmektedir. Mekke, İslâm'dan önceki dönemlerde birçok peygamberin ziyaretgâhı olduğu gibi Hz. Muhammed'in (s.a.s.) de doğup büyüdüğü yerdir. Bu nedenle Müslümanlar için birinci derece önem taşımaktadır. İbrâhim Sûresi 35, Neml Sûresi 91 ve Beled Sûresi 1. âyetlerde Mekke'nin önemi ve konumu veciz bir şekilde şöyle ifade edilir: “*Ey Rabbim! Bu şehri (Mekke'yi) korkudan emin kıl; beni ve oğullarımı putlara tapmaktan koru.*”; “*Deki: Ben ancak Allah'ın yasak bölge yaptığı/dokunulmaz kıldığı bu şehrin (Mekke'nin) Rabbine ibadet etmekle emrolundum.*”; “*Andolsun bu beldeye (Mekke şehrine)!*”

Hz. Muhammed'e (s.a.s.) peygamberlik görevi, böyle bir kutsal şehir olan Mekke'de verilmiştir. İslâm, şehir merkezli doğmuş bir dindir. Zira Hz. Peygamber'in teblîği aile, akraba ve şehirden başladı. Bu durum şehir merkezli teblîğin önemini ortaya koyar. Burada Kur'ân'da zikredilen aşağıdaki iki âyeti teblîğ-şehir ilişkisi bakımından ele almak gerekir: “*Böylece biz sana Arapça bir Kur'ân vahyettik ki, şehirlerin anası olan Mekke'de ve çevresinde bulunanları uyarasın. Hakkında asla şüphe olmayan toplanma günüyle onları uyarasın. Bir grup cennette, bir grup ise cehennemdedir.*”⁷²; “*İşte bu (Kur'ân) da, bereket kaynağı, kendinden öncekileri (ilâhî kitapları) tasdik eden ve şehirlerin anasını (Mekke'yi) ve bütün çevresini (tüm insanlığı) uyarasın diye indirdiğimiz bir kitaptır. Âhirete iman edenler, ona da inanırlar. Onlar namazlarını vaktinde kılarlar.*”⁷³

Her iki âyette zikredilen “tünziru” (تُنْزِرُ) fiili, “enzera” (أَنْذَرَ) fiilinin muzârî kipidir ve “nezera” (نَذَرَ) kökünden türemiştir. “Nezera” (نَذَرَ) ve “inzâr” (أَنْذَرَ); uyarmak, ikaz etmek, korkutmak ve teblîğ etmek/ulaştırmak anlamındadır.⁷⁴ Yine âyetlerde geçen “ümmü'l-kurâ” (أُمَّ الْقُرَى) iki kelimeden oluşan bir terkiptir. Bir şeyin aslına “üm” (أُمُّ) denir. Bu kelime,

⁷¹ Buhârî, “Cenâiz”, 80; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/175.

⁷² eş-Şûrâ 42/7.

⁷³ el-En'âm 6/92.

⁷⁴ Muhammed b. Hasan b. Düreyd el-Ezdî, *Cemheretü'l-luga*, thk. Âdil 'Abdurrahmân el-Bedrî (İran/Meşhed: Mecmûatü'l-Bahsi'l-İslâmiyye, 1984), 3/417.

bir ordunun arkasından yürüdüğü alem (nişan, işaret, bayrak) anlamına da gelir.⁷⁵ “el-Kurâ” (الْقُرَى) sözcüğü ise, “el-karyetü” (الْقَرْيَةُ) kelimesinin çoğuludur. İçinde insanların toplandığı yere ve bu insanların tümüne verilen addır; köy, şehir demektir.⁷⁶ Müfessirler, “ümmü’l-kurâ” (أُمَّ الْقُرَى) terkiibini Mekke şehri olarak anlamışlar, “li tünzira ümme’l-kurâ” (şehirlerin anasını uyarman için) ifadesini, oranın halkı olarak yorumlamışlar ve âyeti “Mekke halkını uyar/ikaz et” şeklinde tefsir etmişlerdir.⁷⁷ Çünkü bir belde/şehir akıllı olmaz (vahyin muhatabı akıllı kimselerdir). Yûsuf Sûresi 82. âyette de “ehl/halk” kelimesinin hazfedilmesi gibi bu âyette de “ehl” sözcüğü hazfedilmiştir.⁷⁸

Yukarıdaki izahlara göre düşünüldüğünde Hz. Peygamber’in tebliğine öncelikle Mekke halkından başladığı anlaşılmaktadır. Tebliğe, önce kendi şehrinden başlamanın, tebliğin safhaları ve ilk seçilen muhatapları açısından büyük önem arz etmektedir. Başlığın “Şehir Merkezli Tebliğ” şeklinde formüle edilmesi de bu yüzdendir. Tabii ki tebliği sadece şehir merkezi ile sınırlandırılmaz. Ancak meseleyi vulgarize etmek için böyle bir anlatıma tabii olarak ihtiyaç duyulmuş, şehirlerin özellikle Mekke’nin tebliğ konusundaki konumuna dikkat çekilmiştir. Önce şehrinin halkına ulaşmak ve daha sonra çevreye doğru açılmak, mesajın dalga dalga yayılmasını sağladığı gibi irşat ve güvenilirlik açısından da mühim bir rol oynar. Zira tebliğcinin kendi şehrinde başarıya ulaşması ve o şehirde güven kazanması başka yerlerdeki başarısının temelini ve çekirdeğini oluşturur. Ancak burada tebliğin, kendi şehrinde, kasabasında ve köyünde kabul görüp görmemesini ayrı değerlendirmek gerekir. Çünkü Hz. Peygamber, Mekke halkının duyarsızlığı karşısında tebliğinden hiç vazgeçmemiş, Mekke’nin elitleri de dâhil olmak üzere bütün halka davetini ulaştırmaya gayret etmiştir. Şehir merkezli tebliğin içerisine, Akabe biatlerinin gerçekleştiği Minâ’yı ölçü olarak şehrin banliyölerinin de girebileceği vurgulanabilir. Yâsîn Sûresindeki anlatım buna örnek verilebilir.⁷⁹

2.7. Çevre Merkezli Tebliğ

Çevre merkezli tebliğ ifadesiyle, Mekke’nin dışında bulunan bir başka deyişle taşraya tebliği ulaştırmak kastedilmiştir. Tebliğin ileri aşamalarından biri de bu safhadır. Müfessirler Şûrâ Sûresi 7. ve En’âm Sûresi 92 âyet-

⁷⁵ İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *Mu’cemü’s-sihâh*, haz. Halil Memun Şeyhâ (Beyrût: Dâru’l-Mârif, 2008), 54-55.

⁷⁶ İsfahânî, *Müfredâtü’l-fâzi’l-Kur’ân*, 669.

⁷⁷ Zemahşerî, *Keşşâf*, 2/45; 4/210; Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 27/127; Beydâvî, *Envâru’l-tenzil*, 2/446; 5/398; Nesefî, *Medârikü’l-tenzil*, 2/445; 5/396; Hâzin, *Lübâbü’l-te’vil*, 2/446; 5/398; Kurtubî, *el-Cami’u li ahkâmi’l-Kur’ân*, 4/35.

⁷⁸ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 27/127.

⁷⁹ Bk. Yâsîn 36/20: وَجَاءَ مِنْ أَقْصَا الْمَدِينَةِ رَجُلٌ يَسْعَى قَالَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ: “Şehrin öbür ucundan bir adam koşarak geldi ve şöyle dedi: ‘Ey kavmim! Bu elçilere uyun.’”

lerde zikredilen “ve men havlehâ”⁸⁰ ifadesini: “Mekke’nin etrafındaki insanlar, doğu-batı bütün şehir, köy ve belde halkları, Mekke’nin dışındaki (taşra) bütün yeryüzündeki insanlar” şeklinde yorumlamışlardır.⁸¹

Eşi Hz. Hatice ile amcası Ebu Tâlib’in vefatından sonra müşrikler, Hz. Peygamber’i daha fazla baskı altına almaya başladılar. Konu tebliğ açısından ele alındığında aslında Mekke halkına gereken tebliğ, risâletin gelişinden itibaren on yıl kesintisiz sürdürülmüştür. Bu yüzden Hz. Peygamber, İslâm’ı başka insanlara ulaştırmanın yollarını aramaya başlamıştır. Onun, bunu gerçekleştirmek için gösterdiği çaba, Şûra Sûresi 7 ve En’am Sûresi 92. âyetlerde geçen “Mekke’nin çevresindekileri de uyarman için sana Kur’ân’ı indirdik.” ifadesinin kendisine yüklediği sorumluluğun açık bir tezahürüdür.

Risâletin onuncu yılında Resûlullah (s.a.s.) Zeyd b. Hârise’yi de yanına alarak, civar şehirlerdeki insanlara İslâm’ı tebliğ etmek için Mekke’ye yaklaşık 120 km. mesafedeki Taif şehrine gitti. Orada oturan Sakîf kabilesinin İslâm’a girmesini ve Kureyş’e karşı kendisiyle beraber hareket etmesini umuyordu. Taif’in ileri gelenlerini İslâm’a davet etti. Ancak onlar, bu daveti kabul etmedikleri gibi, bazı kimseler vasıtası ile Hz. Peygamber’i ve Zeyd’i taşlattılar. Atılan taşlar, Hz. Peygamber’in ayağını kanattı, onu korumaya çalışan Zeyd b. Hârise’nin başını yaraladı. Böyle zor bir durumda bile Hz. Peygamber “Allah’ım! Gücümün zayıflığını, insanlara karşı takatimin ve gücümün azlığını sana arz ediyorum...” diyerek büyük bir teslimiyet içinde Allah’a yakarıшта bulunmuştur. Allah yolunda harcanan hiçbir emek, O’nun rızasına matuf hiçbir amel boşa çıkmamış, bütün bu sıkıntılardan ardından Allah, onu Mi’rac ile ödüllendirmiştir. Dönüş yolunda sığındığı bağın işçisi hıristiyan Addâs Müslüman olmuş; Batn-ı Nahle’de, cinlerden bir grup onun okuduğu Kur’ân’ı dinleyerek⁸² iman etmişlerdi.⁸³

⁸⁰ وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لِتُنذِرَ أُمَّ الْقُرَىٰ وَمَنْ حَوْلَهَا وَتُنذِرَ يَوْمَ الْجُمُعِ لَا رَيْبَ فِيهِ فَرِيقٌ فِيكَ وَالْجَنَّةُ وَفَرِيقٌ فِي السَّعِيرِ ” *“Böylece biz sana Arapça bir Kur’ân vahyettik ki, şehirlerin anası olan Mekke’de ve çevresinde bulunanları uyarasın. Hakkında asla şüphe olmayan toplanma günüyle onları uyarasın. Bir grup cennette, bir grup ise ceennemdedir.”* وَهَذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ مَبْرُوكٌ مُّصَدِّقٌ لِّلَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَلِتُنذِرَ أُمَّ الْقُرَىٰ وَمَنْ حَوْلَهَا ” *“İşte bu (Kur’an) da, bereket kaynağı, kendinden öncekileri (ilâhî kitapları) tasdik eden ve şehirler anasını (Mekke’yi) ve bütün çevresini uyarasın diye indirdiğimiz bir kitaptır. Âhirete iman edenler, ona da inanırlar. Onlar namazlarını vaktinde kılarlar.”*

⁸¹ Zemahşerî, *Keşşâf*, 4/210; Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 27/127; Beydâvî, *Envâru’l-tenzîl*, 2/446; 5/398; Neseî, *Medârikü’l-tenzîl*, 2/446, 5/396; Hâzin, *Lübâbu’l-te’vîl*, 2/446; 5/398; Kurtubî, *el-Câmi’u li ahkâmi’l-Kur’ân*, 4/34, 4/35.

⁸² Bk. el-Ahkâf 46/29-32.

⁸³ Geniş bilgi için bk. İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, 2/38-41; Muhammed Hudarî, *Nûru’l-yakîn*, thk. Muhiddîn el-Cerrâh (Mısır: y.y., ts.), 75-77, 79; Mübarekfürî, *er-Rahîku’l-mahtûm*, 125-128; Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 32, 106-109.

Netice olarak, Hz. Peygamber'in tebliği ve daveti bunca yorgunluk ve çileden sonra yerini bulmuştur.

Hz. Peygamber, risâletin onuncu yılında Haziran'ın sonu ve Temmuz'un başlarına doğru, cahiliye âdetlerine göre hac yapmak amacıyla her sene Mekke'ye gelen kabilelere İslâm'ı tebliğ etmeye başlamıştır. Kabilelerin Mekke'ye gelmesini fırsat bilen Resûlullah (s.a.s.), her bir kabileyeye uğrayarak onları İslâm'a davet etmiştir. Kaynaklarda Hz. Peygamber'in (s.a.s.) kendilerine giderek İslâm'ı tebliğ ettiği kabilelerin isimleri de belirtilmiştir.⁸⁴ Hz. Peygamber, Mekke halkının dışındaki kabileleri ve heyetleri İslâm'a çağırdığı gibi, davet ve tebliğ açısından önemli gördüğü Mekke'nin dışında oturan şairleri, gençleri ve çevresinde tanınmış kişileri de İslâm'a davet etmiş, pek çoğu bu daveti kabul ederek Müslüman olmuşlardır.⁸⁵ Burada Hz. Peygamber'in İslâm'ı anlatmak için yaptığı çalışmalar çevre merkezli tebliğ faaliyetinin bir örneği olarak değerlendirilebilir.

Tebliğin bu aşaması, artık dışa açılma vaktinin geldiğini göstermektedir. Zira Hz. Peygamber, on yıl boyunca Mekke ahalisine İslâm'ın hakikatlerini tebliğ etmeye çalışmıştır. Bu süre uzun bir zaman gibi gelse de aslında Medine'de inşa edilecek genç İslâm devletinin kurucu üyelerinin burada yetişmesi ve çekirdek kadronun Mekke şehrinde oluşturulması açısından hiç de uzun bir müddet sayılmamalıdır. Resûlullah'ın bu uygulaması, davet ve tebliğ açısından kent merkezinin önemli olduğunu göstermektedir. İnsanlık tarihinin her döneminde dünyanın farklı bölgelerindeki devletlerin ve küçük büyük yerleşim yerlerinin merkezleri inanç, ahlâk ve kültürel açıdan canlı ve hareketli bölgeler olmuşlardır. Bu nedenle kent merkezleri sahip olduğu bu aktif ve hareketli yapısından dolayı tarihin her döneminde inanç, düşünce ve kültürün yayılmasında ve kökleşmesinde de belirleyici bir rol üstlenmişlerdir. Ümmü'l-Kurâ olarak nitelenen Mekke de böyle bir değeri insanlık tarihi boyunca hak etmiş kadim bir şehirdir. Hz. Peygamber de İslâm'ı tebliğde Mekke'nin bu yönünden faydalanmıştır.

2.8. Ulusal Merkezli Tebliğ

Ulusal, bir başka ifade ile şehirlerarası merkezli tebliğe, Medine'yi örnek gösterebiliriz. Tabii ki burada öncelikle Medine'ye giden yolda Akabe biatlerini ve bu esnada gerçekleşen tebliği de gündeme getirmek gerekir. Çünkü İslâm dininin Medine'de yayılmasında ve buranın hicret yurdu için hazırlanmasında Akabe biatlerinin rolü büyüktür.

Hz. Peygamber, yukarıda ifade edildiği üzere Câhiliyye adetlerine göre

⁸⁴ Bu kabilelerin isimleri şunlardır: Benû Âmir, Muharib, Fezâra, Gassân, Murre, Hanîfe, Süleym, Abs, Benû Nasr, Kinde, Kelb, Hâris b. Ka'b, Uzre, Hadârime. Bu kabileler, İslâm'a davet edildikleri halde kibir göstererek olumlu karşılık vermemişlerdir. Bk. Mübârekfûrî, *er-Rahiku'l-mahtûm*, 129; Şiblî, *Asr-ı Sa'âdet*, 1/185-187.

⁸⁵ Detaylı bilgi için bk. Mübârekfûrî *er-Rahiku'l-mahtûm*, 130-132; Hudarî, *Nûru'l-yakîn*, 83-84.

hac yapmak veya bu vesile ile kurulan panayırlara katılmak için Mekke'ye gelen Arap kabilelerine de İslâm'ı tebliğ etmiştir. Peygamberliğin on birinci (620) yılı hac mevsiminde Akabe mevkiinde Yesrib (Medine) halkından Hazreç kabilesine mensup altı kişiyle karşılaşmış ve onlara İslâm'ı tebliğ etmiştir. Onlar da hiç tereddüt etmeden davete icabet edip Müslüman olmuşlar ve İslâm'ı tebliğ etmenin sorumluluğunu yüklenerek Medine'ye dönmüşlerdir. Burada, kavimlerine Hz. Peygamber'i anlatarak onları İslâm'a çağırışlardır.⁸⁶

Hz. Peygamber, Akabe'de Medineli Müslümanların kendisine biatından sonra onlara Kur'an'ı öğretmesi ve Müslüman olmayanlara İslâm'ı tebliğ etmesi için İslâm'a ilk geçenlerden biri olan Mus'ab b. Umeyr'i elçi olarak göndermiştir. Onun gayreti ile aralarında Sa'd b. Muâz ve Üseyd b. Hudayr gibi kabile başkanlarının da bulunduğu pek çok Yesribli, Müslüman olmuştur.⁸⁷

Risâletin 13. senesinde gerçekleşen Akabe biatlerinden⁸⁸ sonra Hz. Peygamber (s.a.s.), Medine'ye teşrif etmiş ve orada ilk olarak, Mescid-i Nebevî'yi inşa etmiştir.⁸⁹ Hz. Peygamber'in henüz ikamet edeceği yeri ha-

⁸⁶ Akabe'de Hz. Peygamber'in tebliğde bulunduğu Medineli heyette yer alan isimler şunlardır: Es'ad b. Zü'râre, Avf b. Hâris, Râfi' b. Mâlik, Kutbe b. Âmir Ukke b. Âmir ve Câbir b. Abdullâh. Hz. Peygamber, bu heyeti Allah'ın dinine davet etti, onlara İslâm hakikatini arz etti ve Kur'an okudu. Bk. İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 2/46-47; Mübârekfûri, *er-Rahîku'l-Mahtûm*, 132-134; Hudarî, *Nûru'l-yakîn*, 84-85; Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 110-111.

⁸⁷ Geniş bilgi için bk. İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 2/49-53; Mübârekfûri, *er-Rahîku'l-mahtûm*, 139-141; Hudarî, *Nûru'l-yakîn*, 85-87; Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 111-112.

⁸⁸ Risâletin 13. yılı (m. 622) hac döneminde, 73'ü erkek, 2'si kadın olmak üzere 75 kişiden oluşan Medineliler, Hz. Peygamber ile buluşmak için Mekke'ye gelmişlerdir. Maksudları Resûlullah ile görüşerek onu Yesrib'e davet etmekte. Gizli yapılan bu görüşmede Hz. Peygamber, "*Hicret ettiği takdirde kendisini, canlarını, mallarını, çocuklarını, eşlerini ve kadınlarını korudukları gibi koruyacaklarına, her hâlükârda kendisine itaat edeceklerine, darlık ve genişlikte infak edeceklerine, iyiliği emredip kötülüğe engel olacaklarına, Allah'ın dininin ilkelerini yaşama konusunda hiçbir kınayanın kınamasından korkmayacaklarına*" dair onlardan söz aldı. Hz. Peygamber'in isteği üzerine Medineli Müslümanlar, Peygamber (s.a.s.) ile irtibatı sağlamak gayesi ile 9 kişi Hazreç ve 3 kişi Evs'ten olmak üzere 12 temsilci seçtiler. İkinci Akabe Biati denilen bu antlaşmadan sonra Hz. Peygamber, Müslümanlara Medine'ye hicret etmeleri için izin verdi. Bunun üzerine mü'minler kabileler halinde Medine'ye hicret ettiler. Hz. Peygamber'in (s.a.s.), Hz. Ebû Bekir ile birlikte yaptığı hicret ise ikinci Akabe Bîati'nden üç ay sonra Rebîülevvel ayında gerçekleşti. Ayrıntılı bilgi için bk. İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 2/53-58, 63, 71; Mübârekfûri, *er-Rahîku'l-mahtûm*, 1421-145; Hudarî, *Nûru'l-yakîn*, 87-89, 91; Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 112.

⁸⁹ Hz. Peygamber, mescidin inşa edileceği yeri, devesinin çöktüğü yerin sahipleri olan Sehl ve Süheyl adında iki yetimden satın almıştır. Peygamber (s.a.s.), bizzat mescidin inşasında kerpiç ve taş taşıyarak çalışmıştır. "*Allah'im! Gerçek yaşayış/hayat âhiret hayatıdır. Ensârî ve mühacirleri bağışla!*" diyerek dua etmiştir. Mescid, sa-

zırlamadan mescidin inşasına başlaması, üzerinde durulması gereken mühim bir meseledir. Zira Medine’de İslâm toplumunun tesisinde ve Müslümanlar arasında vahdetin sağlanmasında en dikkat çekici etkenlerden birisi hiç şüphesiz mescit olacaktır.⁹⁰ Hz. Peygamber, Müslümanların eğitiminin, İslâm maârif sisteminin temelini teşkil ettiğini biliyordu. Onun, vakit kaybetmeden mescidin yapımına başlamasının esas maksadı buydu. Zira bu mescit, hem örgün hem de yaygın eğitimin merkezi olacaktı.

Sonuç itibariyle Mescid-i Nebevî, İslâm’ın öğretilmesinde, Arap yarımadasına ve oradan da bütün dünyaya yayılmasında merkezi bir fonksiyon icrâ etmiştir. Mescid-i Nebevî ve yeni İslâm kenti Medine, İslâm toplumunun ve devletinin inşasında önemli bir rol üstlenmiştir. Örgün eğitimin, Suffe merkezli devam etmesinin yanı sıra Mescid-i Nebevî, yaygın eğitimin ana omurgasını da teşkil etmiştir. Hz. Peygamber’in örnek ve rehberliğinde gelişen bütün bu faaliyetler gerek sözlü ve gerekse yazılı tebliğin başlangıcını oluşturmuştur. Bütün bu açıklamalardan hareketle şunu söylemek mümkündür: Medine şehri, hicretten sonra artık, İslâm tebliğinin, eğitim-öğretiminin, genç İslâm devletinin, sosyal, siyâsî hayatın ve İslâm medeniyetinin merkezi olmuştur. Buradan alınan ilim, irfan ve ihlâs ile bütün dünyanın ufku aydınlanmıştır.

2.9. Uluslararası Merkezli Tebliğ

Kur’ân, sadece Müslümanları değil, Ehl-i kitap da dâhil kıyamete kadar hayat sürecek bütün insanlığı muhatap almıştır. İlâhî mesajlar millet, kavim ve kabile ayrımı yapmaksızın herkese sunulur. Bu nedenle Kur’ân, bütün insanlığa gönderilen bir kitap olduğunu ve herkese hitap ettiğini her fırsatta dile getirir.⁹¹ Kimi âyetlerde yer alan, يَا أَيُّهَا النَّاسُ (*Ey insanlar!*)⁹² şeklindeki hitaplar, ilk anda bazı grupların (mü’min, münâfik, kâfir) hedef alındığını düşündürse de, bütün insanlığı tebliğ ve davet kapsamına aldığına delâlet eder. Zira bu tarz hitaplar, Kur’ân’ın evrenselliğini ve mesajının

dece beş vakit namazın eda edildiği yer olmamış, bilakis Müslümanların talim ve terbiye gördükleri toplanma yeri, çeşitli kabilelerin buluşma ve kaynaşma mekânı olmuştur. Bütün idârî işlerin görüldüğü, istişarenin yapıldığı ve toplantıların icra edildiği önemli bir müessese görevini üstlenmiştir. Ayrıca evi, malı ve ailesi olmayan fakir muhacirlerden pek çoğunun iskân ettiği bir yurt olmuştur. Geniş bilgi için bk. İbn Hişâm, *es-Sıretü’n-nebevîyye*, 2/95-96; Mübârekfûri, *er-Rahiku’l-mahtûm*, 174; Şiblî, *Asr-ı Saadet*, 1/205; Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 135-137.

⁹⁰ Merhum Muhammed Hamidullah’ın (ö. 2002) belirttiğine göre Hz. Peygamber, mescidin yapımında çalışmakla kalmamış, temelini kible istikametine gelecek şekilde atılmasını da sağlamıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ (İstanbul: İrfan Yayınevi, 1980), 1/193.

⁹¹ Bu çerçevede ele alınabilecek âyetler için bk. en-Nisâ 4/1; el-Hac 22/1; el-Hucurât 49/13.

⁹² el-Bakara 2/21, 168; en-Nisâ 4/1, 165, 170, 174; el-‘A’raf 7/158; Yûnus 10/23, 57, 104, 108; el-Hac 22/1, 5; Lokman 31/33; el-Fâtır 35/3, 5, 15 vb.

bütün insanlığı kuşattığını ortaya koyar. Bu hususa doğrudan ya da dolaylı olarak işaret eden âyetlerin sayısı hayli fazladır: “*Bu (Kur’ân), bütün insanlığa bir açıklamadır.*”⁹³; “*Allah’ın sana gösterdiği şekilde insanlar arasında hükmedesin diye sana kitabı hak ile gönderdik...*”⁹⁴; “*Ey insanlar! Şüphesiz size Rabbinizden bir öğüt, kalplere şifâ ve inananlar için yol gösterici bir rehber ve rahmet (olan Kur’ân) gelmiştir.*”⁹⁵; “*Ey insanlar! Şüphesiz size Rabbinizden kesin bir delil (Hz. Muhammed) geldi ve size apaçık bir nur (Kur’ân) indirdik.*”⁹⁶; “*Ey insanlar! Size Rabbinizden hak (Kur’ân) gelmiştir.*”⁹⁷ gibi âyetler, Kur’ân’daki bu türden hitapların bütün insanlığı kapsadığını gösterdiği gibi aynı zamanda da evrensel bir mesaj oluşunun da çok açık ifadeleridir.⁹⁸

Âyetlerde Kur’ân’ın evrensel vasfına dikkat çekildiği gibi Hz. Muhammed’in (s.a.s.) bütün insanlığa gönderilmiş son elçi olduğu da vurgulanır: “*De ki: Ey insanlar! Gerçekten ben sizin hepinize gönderilen, göklerin ve yerin sahibi olan Allah’ın elçisiyim...*”⁹⁹; “*Biz seni, bütün insanlara ancak müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik; fakat insanların çoğu bunu bilemezler.*”¹⁰⁰ Hz. Peygamber, kendisine yüklenen bu misyonun gereği olarak davetini, bütün insanlığa yapmaya gayret etmiş, yerelde başlattığı tebliğ faaliyetini evrensel boyutlara taşımıştır.

Bu amacı gerçekleştirmek için Hz. Peygamber’in, uluslararası ilişkilere ve özellikle Ehl-i kitapla münasebet kurulmasına önem verdiğini, çeşitli ülke başkanlarına gönderdiği “İslâm’a Davet Mektupları”ndan anlamaktayız. Resûl-i Ekrem, artık peygamberliğini dünyaya bildirme zamanının geldiğine kâni olarak hicretin altıncı yılında İslâm’ın evrensel mesajını bütün insanlığa duyurmak maksadıyla çevre ülkelerin hükümdarlarına mektuplar göndermiştir.¹⁰¹

⁹³ Âl-i İmrân 3/138.

⁹⁴ en-Nisâ 4/105.

⁹⁵ Yûnus 10/57.

⁹⁶ en-Nisâ 4/175.

⁹⁷ Yûnus 10/108.

⁹⁸ Kerim Buladı, *Kur’an Kendisini Nasıl Tanıtır* (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2010), 240-241.

⁹⁹ el-A’râf 7/158.

¹⁰⁰ Sebe’ 34/28.

¹⁰¹ Siyer ve İslâm tarihi kaynaklarında Hz. Peygamber’in (s.a.s.) elçilerden altısını aynı günde yola çıkardığı rivayet edilir. Ayrıca davet mektuplarını taşıyan zevâtın adları da zikredilir. Bu davetin kimlere yapıldığı da kaynaklarda yer alan bilgiler arasındadır. Kendisine İslâm’a davet mektubu gönderilen devlet ve liderlerinden bazıları şunlardır: Habeşistan kralı Necâşi, Mısırlı Koptlar’ın/Kıbtîlerin lideri Mukavkıs, Gassan Kabilesi’nin kralı el-Haris bin Ebî Şemir, Rumların başbuğu Herakleios’a, İran İmparatoru Kisrâ vb. devlet başkanları, 628 yılında gönderilen bu İslâm’a davet mektuplarını yırtıp atmış, bazısı güzel karşılamış, bazısı da Müslüman olmuş ya da Müslüman olmasına ramak kalmıştır. Geniş bilgi için bk. Hamidullah, *İslâm*

Hız. Peygamber'in, öncelikle bilinen, tanınan çevre ülkelerinin hükümdarlarına, kabile başkanlarına ve etkili şahıslara İslâm'a davet mektubu göndermesinin asıl nedeni, evrensel İslâm davetini her tarafa duyurmak ve bu şekilde uluslararası arenada da tanınmak olduğu söylenebilir. Zira gönderilen ülkeler bakıldığında hem çevresinde hem de diğer uluslarca tanınan devletler olduğu görülür.

Bütün mektupların özü, İslâm'a davetti. Resûlullah (s.a.s.), devlet başkanlarını bu mektuplarla İslâm'a çağırıyor, Allah'ın varlığını ve birliğini, asla ortağının bulunmadığını tasdik etmeye ve kendisinin, O'nun bütün insanları uyarmakla görevli son elçisi olduğunu kabul etmeye davet ediyordu. Tebliğin bir parçası olan bu davet mektuplarında, “(Resûlüm de ki: Ey ehl-i Kitap! Sizinle bizim aramızda müşterek olan bir söze geliniz: Allah'tan başkasına tapmayalım; O'na hiçbir şeyi eş tutmayalım ve Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilâhlaştırmayalım. Eğer onlar, yine yüz çevirirlerse, işte o zaman: ‘Şahit olun ki, biz Müslümanlarız!’ deyiniz.”¹⁰² âyetinde ifade edilen Ehl-i kitapla Müslümanların arasında öteden beri var olan ortak değerlere dikkat çekiliyordu.¹⁰³

Hız. Peygamber'in Bizans İmparatoru Herakleios'a gönderdiği mektup şöyledir: “Bismillâhirrahmânirrahîm. Allah'ın kulu ve peygamberi Muhammed'den Bizans İmparatoru Herakleios'a. Hidayete tabi olanlara selam olsun. Seni İslâm'a çağırıyorum. İslâm'ı kabul et ki, kurtuluşa erisin. Allah da sana mükâfatını iki kat versin. Eğer kabul etmezsen halkın günahını sen çekersin.”¹⁰⁴ Mektubun sonuna yukarıda anlamı verilen Âl-i İmrân Sûresi, 64. âyet de yazılmıştır. Resûlullah'ın (s.a.s.) İslâm'a davet mektupları, özü itibarıyla tevhide çağrı olmuş, bıktırıcılıktan uzak gayet vezir ve etkili bir özellik taşımıştır.

Hız. Peygamber'in (s.a.s.) risâletinin 19. yılında gerçekleştirdiği bu uygulama ile Kur'an'ın ben, aile, akraba, komşu ve ulusal merkezli tebliğ aşamalarından sonraki bir safhayı göstermekte ve aynı zamanda dine davet konusunda yöntemin, merkezden çevreye doğru öncelik sıralaması çerçevesinde bir usûlün takip edilmesine işaret etmektedir. Bu du-

Peygamberi, 1/337-338; 343-345; 357-358; 361-362, 369; 390-391; Şiblî, *Asr-ı Sa'âdet*, 1/316-320; Mübârekfûrî, *er-Rahîku'l-mahtûm*, 304-313; Sarıçam, *Hız. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 248-254.

¹⁰² Âl-i İmrân 3/64.

¹⁰³ Geniş bilgi için bk. Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/337-338; 343-345; 357-358; 361-362, 369; 390-391; Şiblî, *Asr-ı Sa'âdet*, 1/316-320; Mübârekfûrî, *er-Rahîku'l-mahtûm*, 304-313; Sarıçam, *Hız. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 248-254, ayrıca bk. Buhârî, “Bed'ü'l-vahy”, 6.

¹⁰⁴ Mübârekfûrî, *er-Rahîku'l-mahtûm*, 308; Sarıçam, *Hız. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 249.

rum, teblîğin çok hassas ve zor aşamalardan sonra hedefine ulaşacağını da göstermektedir. Kur'ân'ın, akrabadan ve en yakın çevreden başlamak üzere “infak” ameliyesinin gerçekleştirilmesini emretmesi, teblîğdeki usul ve yöntem ile de gayet uyumludur. Zira, insanlar arasında anonim olarak kullanılan “önce avlunu temizle”, “önce kendini ıslah et”, “önce kendini kurtar”, “önce kendi ışığını hazırla” gibi dikkat çekici ve yönlendirici ifadelerde olduğu gibi, bunları başaramayan kimse, başkalarını aydınlatma kudretine sahip olamaz. Bütün bunlara rağmen bu hizmetlerin ve Müslümanın kendisini kurtarma teşebbüslerinin icrası esnasında eş güdümlü olarak diğerlerini de yapması mümkün olsa bile, asıl mesele, öncelikle ben merkezli teblîğle işe başlanmasıdır.

SONUÇ

Makalede zikredilen teblîğin aşamaları, aslında iç içe girmiş bir örgüyü ifade eder. Birinin başladığı yerde diğeri de başlar ya da biter şeklinde bir değerlendirmenin yapılması oldukça zordur. Bu aşamalar, birbiri içerisine geçmiş, biri diğerini tamamlayan ve teyit eden bir özellik taşır. Ancak ‘her şeyin bir yöntemi, yolu yordamı ve tarzı vardır’ ifadesinde olduğu gibi, teblîğin de bir metodu vardır. Teblîğcinin, başkalarını aydınlatma ve mesajını ulaştırmada başarısının yegâne temeli, başkalarının iyiliğini isterken kendini unutmamasıdır. Başkalarını irşat etmek için emek harcayan ve çeşitli vasıtalardan yararlanan teblîğci, anlattığı şeylerin ilk muhatabının kendisi olduğunu fark etmelidir. Kendisini iyilikten ve irşattan mahrum ederek başkalarını selamete çıkarmak, onları kurtarmaya çalışırken kendini unutmak, büyük bir kayıptır. “Allah’ı unutanlar gibi olmayın. Şayet böyle yaparsanız, Allah size kendinizi unutturur.”¹⁰⁵ ilâhî beyanı, bu gerçeği gayet güzel özetlemektedir. “Nefsini tanıyan Rabbini tanı” ilkesinden hareketle insan, önce kendi konumunu, mahiyetini ve sorumluluğunu idrak etmelidir ki, teblîğinde başarılı olsun. Bu yüzden mü’min, teblîğe önce kendinden başlamalı ve kademe kademe yol almalıdır. Ötekilere ulaştırmak istediği mesajın ilk muhatabının kendisi olduğunu idrak edemeyen ya da etmek istemeyen teblîğcinin, başarılı olması, söz dinletmesi uzak bir ihtimal olarak görülmektedir. Kur'ân'ın, söylenip de yapılmayan şeylerin Allah katında büyük bir nefretle karşılaşacağına dair ikazda bulunması, teblîğcinin, sözü ile davranışlarının uyumlu olmasını öngörmektedir.

Sözün özü, öncelikle ben merkezli teblîğle işe başlanılmalıdır. Daha sonra diğer aşamalara geçilmelidir. Öncelikle ben ve aile merkeze alınmalı, ana gövdeyi sağlamaştırdıktan sonra diğerlerine geçilmelidir.

¹⁰⁵ Haşır 59/19.

KAYNAKÇA

- Abdilbâkî, Muhammed Fuâd. *el-Mu'cemü'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerim*. İstanbul: Çağrı Yayınları, ts.
- Akalın, Şükrü Haluk vd. *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009.
- Âsım Efendi. *Kamus Tercümesi*. 3 Cilt. İstanbul: Âsitâne Yayınları, (Tıpkı bs.), ts.
- Beydâvî, Nâsiruddîn Ebû Sa'îd Abdullâh b. Ömer. *Envâru't-tenzil ve esrâru't-te'vîl*. 6 Cilt. (Kitâbün Mecmuatün mine't-Tefâsîr içinde), Beyrût: ts.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *Sahihu'l-Buhârî*. 8 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Buladı, Kerim. *Kur'an'da Hz. Peygamber'in Vasıfları*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2018.
- Buladı, Kerim. *Kur'an Kendisini Nasıl Tanıtır*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2010.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: Elif Ofset, 1979.
- Cevherî, İsmâîl b. Hammâd. *Mu'cemü's-sihâh*. haz. Halil Memun Şeyha. Beyrût: Dâru'l-Mârifet, 2008.
- Çağrı, Mustafa. "Nebevî Öğretilerde İdeal Birey, Toplum ve Devlet". *Hz. Peygamber'in Hayatında Davranış Modelleri*. haz. Recep Kılıç. 63-67. Ankara: TDV Yayınları, 1998.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdi'r-Rahmân. *Sünenü'd-Dârimî*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Davutoğlu, Ahmed. *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*. 12 Cilt. İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1978.
- Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel. *Müsned*. 6 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1982.
- Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî. *Sünenü Ebî Dâvûd*. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Gazzâli, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed. *İhyaü 'ulûmi'd-dîn*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2016.
- Hamidullah, Muhammed. *İslâm Peygamberi*. 2 Cilt. çev. Salih Tuğ. İstanbul: İrfan Yayınevi, 1980.
- Hâzin, Alâuddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm. *Lübâbu't-te'vîl fi meâni't-tenzil*. 6 cilt. (Kitâbün Mecmuatün mine't-Tefâsîr içinde). Beyrût: ts.
- Hudarî, Muhammed. *Nûru'l-yakîn*. thk. Muhiddin el-Cerrâh. Mısır: y.y., ts.
- İbn Atiyye el-Endelüsî. *el-Muharreru'l-vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*. thk. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2011.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik el-Meâfirî. *es-Siretü'n-nebevîyye*. 4 Cilt. Mısır: Dâru'l-Gaddi'l-Cedîd, 2005.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd. *Sünenü İbni Mâce*. 2 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.

İbn Kesîr, İsmâîl İbn Ömer. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*. thk. Muhammed İbrâhîm el-Bennâ vd. 8 Cilt. İstanbul: Kahraman Yayınları, 1985.

İbn Manzûr. Ebû'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-'Arab*. 18 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türasi'l-'Arabiyyi, 1999.

İsfahânî, Râgıb. *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân*. thk. Safvan Adnan Dâvûdî. Beyrût: Dâru'l-Kalem, 2011.

Karaman, Fikret vd. *Dinî Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi'u li ahkâmi'l-Kur'ân*. 10 Cilt. Beyrût: Daru'l-Fikr, 1995.

Kutub, Seyyid. *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, Beyrût: y.y., 1987.

Mübârekfûrî, Safiyyurrahmân. *er-Rahîku'l-mahtûm bahsün fi's-sîreti'n-nebeviyyeh*. Medine: Dâru'l-Vefâ, 2005.

Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *es-Sahîh*. 3 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.

Nesâî, Ebû 'Abdirrahmân Ahmed b. Şu'ayb b. Alî. *Sünenü'n-Nesâî*. 8 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.

Nesefî, Ebû'l-Berakât Abdullâh b. Ahmed. *Medârikü't-tenzil ve hakâiku't-te'vîl*. 6 Cilt. (Kitâbun Mecmuatün mine't-tefâsîr içinde). Beyrût: ts.

Râzî, Muhammed b. Ebi Bekr b. Abdilkâdir. *Muhtâru's-sihâh*. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 2010.

Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer. *Mefâtihu'l-gayb*. 30 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1990.

Sarıçam, İbrahim. *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*. Ankara: DİB Yayınları, 2004.

Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed. *Fethu'l-kadîr el-câmi'u beyne fenneyi'r-rivâyeti ve'd-dirâyeti min ilmi't-tefsîr*. thk. Ahmed Abdusselâm. 5 Cilt. Beyrût: 1994.

Şiblî, Mevlânâ. *Büyük İslâm Tarihi Asr-ı Sa'âdet*. çev. Ömer Rıza Doğrul. sad. Osman Zeki Mollamehmetoğlu. İstanbul: Eser Neşriyat, 1977.

Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. 12 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1987.

Tirmizî, Muhammed b. İsâ. *Sünenü't-Tirmizî*. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. 6 Cilt. İstanbul: Eser Kitabevi, 1971.

Yıldırım, Celal. *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*. 13 Cilt. İzmir: Anadolu Yayınları, 1986.

Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Cârullâh Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâfü 'an hakâiki gavâmidü't-tenzil ve 'uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vîl*. thk. Mustafa Hüseyin Ahmed. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kitabi'l-Arabiyyi, ts.

